

Study Circle Career Development Institute

महाराष्ट्र राजपत्रित नागरी सेवा पूर्वपरीक्षा २०२३

सामान्य अध्ययन पेपर-१ साठी उपयुक्त

युपीएससीच्या नागरी सेवा पूर्वरीक्षेतील प्रश्न

महाराष्ट्र, भारत आणि जागतिक भूगोल

महाराष्ट्र राजपत्रित नागरी सेवा पूर्वपरीक्षा : सामान्य अध्ययन पेपर (१)

(२) महाराष्ट्र, भारत आणि जागतिक भूगोल (१५)

* जगाचा भौतिक, सामाजिक व आर्थिक भूगोल

- १) सूर्यमाला आणि पृथ्वी, अक्षांश, रेखांश, वेळ
- २) भूकंप आणि ज्वालामुखी, भौगोलिक वैशिष्ट्ये, नद्या आणि प्रकल्प
- ३) वातावरण आणि हवामान, वारा आणि महासागर प्रवाह
- ४) जागतिक लोकसंख्या, भाषा, वंश, भौगोलिक राजकारण, जागतिक स्थाने आणि सीमा
- ५) जागतिक खनिजे आणि ऊर्जा संसाधने, उद्योग, वाहतूक आणि पर्यटन, वनीकरण आणि पर्यावरण, कृषी

* भारताचा भौतिक, सामाजिक व आर्थिक भूगोल

- ६) भारतीय उपखंडातील उत्क्रांती आणि भूरूपशास्त्र
- ७) प्रमुख भौतिक प्रदेश - हिमालय, पर्वत, पठार, वाळवंट क्षेत्र, किनारी भाग, बेटे, नद्या आणि प्रकल्प, पाऊस, हवामान
- ८) लोकसंख्या, भाषा, जमाती आणि वंश, भौगोलिक राजकारण
- ९) भारत : कृषी, वनस्पती, खनिजे आणि ऊर्जा संसाधने
- १०) भारत : उद्योग, वाहतूक आणि पर्यटन, शहरे, व्यापार

* महाराष्ट्राचा भौतिक, सामाजिक व आर्थिक भूगोल

- ११) सह्याद्री आणि त्याच्या पर्वतरांगा, नद्या आणि धरणे
- १२) खडक, माती, पीके, वनस्पती
- १३) लोकसंख्या, स्थलांतर, वस्त्या आणि जमाती
- १४) महाराष्ट्र : कृषी, वनस्पती, खनिजे आणि ऊर्जा संसाधने
- १५) महाराष्ट्र : उद्योग, वाहतूक आणि पर्यटन, शहरे, व्यापार

महाराष्ट्र राजपत्रित नागरी सेवा पूर्वपरीक्षा २०२३

सविस्तर अभ्यासघटक : महाराष्ट्र, भारत आणि जागतिक भूगोल

- १) जगाचा भौतिक भूगोल (३)
- २) जगाचा सामाजिक भूगोल (१)
- ३) जगाचा आर्थिक भूगोल (१)
- ४) भारताचा भौतिक भूगोल (२)
- ५) भारताचा सामाजिक भूगोल (१)
- ६) भारताचा आर्थिक भूगोल (२)
- ७) महाराष्ट्राचा भौतिक भूगोल (२)
- ८) महाराष्ट्राचा सामाजिक भूगोल (१)
- ९) महाराष्ट्राचा आर्थिक भूगोल (१)

जगाचा भौतिक, सामाजिक व आर्थिक भूगोल

(१) सूर्यमाला आणि पृथ्वी, अक्षांश, रेखांश, वेळ

- १) सूर्यमाला आणि पृथ्वी
- २) अक्षांश, रेखांश, प्रमाणवेळ
- ३) भूरूपशास्त्र

(२) पृथ्वीचे अंतरंग, भूकंप आणि ज्वालामुखी, भौगोलिक वैशिष्ट्ये, नद्या

- १) पृथ्वीचे अंतरंग, भूकंप आणि ज्वालामुखी, खडक
- २) भूरूपे, भौगोलिक वैशिष्ट्ये
- ३) पर्वत, पठारे, मैदाने
- ४) नद्या आणि सरोवरे

(३) वातावरण आणि हवामान, वारे आणि महासागर प्रवाह

- १) वातावरण
- २) वारे, वादळ आणि महासागर प्रवाह
- ३) हवामान, पर्जन्यमान

(४) जागतिक लोकसंख्या, भाषा, वंश, भौगोलिक राजकारण, जागतिक स्थाने आणि सीमा

- १) जागतिक लोकसंख्या
- २) आदिवासी, वंश, भाषा
- ३) भौगोलिक राजकारण, जागतिक स्थाने आणि सीमा

(५) जागतिक खनिजे आणि ऊर्जा संसाधने, उद्योग, वाहतूक आणि पर्यटन, वने, कृषी

- १) जागतिक कृषी व्यवस्था, मासेमारी वने आणि पर्यावरण
- २) खनिजे आणि ऊर्जा संसाधने, उद्योग
- ३) वाहतूक आणि पर्यटन

भारताचा भौतिक, सामाजिक व आर्थिक भूगोल

(६) भारतीय उपखंडाची उत्क्रांती आणि भूरूपशास्त्र, पाऊस, हवामान

- १) भारतीय उपखंडातील उत्क्रांती आणि भूरूपशास्त्र
- २) भारताचे हवामान
- ३) भारतातील पर्जन्यमान

(७) प्रमुख भौतिक प्रदेश – हिमालय, पर्वत, पठार, वाळवंट क्षेत्र, किनारी भाग, बेटे, नद्या आणि प्रकल्प

- १) हिमालय आणि इतर पर्वतरांगा
- २) पठारे, मैदानी प्रदेश व वाळवंट क्षेत्र
- ३) किनारी भाग, बेटे
- ४) नद्या आणि प्रकल्प

(८) लोकसंख्या, भाषा, जमाती आणि वंश, भौगोलिक राजकारण

- १) भारताची लोकसंख्या
- २) लोकसंख्या स्थलांतर, नागरीकरण व वस्ती भूगोल
- ३) भारतातील आदिवासी, जमाती आणि वंश, भाषा
- ४) भारताचा राजकीय भूगोल

(९) भारत : कृषी, वनस्पती, खनिजे आणि ऊर्जा संसाधने

- १) भारतातील शेती, मृदा व पीके, मासेमारी
- २) भारतातील वनसंपत्ती आणि पर्यावरण
- ३) खनिजे आणि ऊर्जा संसाधने

(१०) भारत : उद्योग, वाहतूक आणि पर्यटन, शहरे, व्यापार

- १) भारतातील उद्योग व व्यापार
- २) भारतातील वाहतूक आणि पर्यटन
- ३) भारतातील शहरे

महाराष्ट्राचा भौतिक, सामाजिक व आर्थिक भूगोल

(११) प्रमुख भौतिक प्रदेश - प्रमुख भौतिक प्रदेश - सह्याद्री, पठारे, नद्या आणि धरणे

- १) प्रमुख भौतिक प्रदेश - सह्याद्री, दख्खनचे पठार
- २) महाराष्ट्रातील नद्या आणि धरणे

(१२) महाराष्ट्राचे हवामान व पर्जन्यमान, खडक, मृदा

- १) महाराष्ट्राचे हवामान
- २) महाराष्ट्रातील पर्जन्यमान
- ३) महाराष्ट्रातील पर्जन्यमान

(१३) लोकसंख्या, भाषा, जमाती आणि वंश, भौगोलिक राजकारण

- १) महाराष्ट्राची लोकसंख्या
- २) लोकसंख्या स्थलांतर, नागरीकरण व वस्ती भूगोल
- ३) महाराष्ट्रातील आदिवासी, जमाती आणि वंश, भाषा
- ४) महाराष्ट्राचा राजकीय भूगोल

(१४) महाराष्ट्र : कृषी, वनस्पती, खनिजे आणि ऊर्जा संसाधने

- १) महाराष्ट्रातील शेती, मृदा व पीके, मासेमारी
- २) महाराष्ट्रातील वनसंपत्ती आणि पर्यावरण
- ३) महाराष्ट्रातील खनिजे आणि ऊर्जा संसाधने

(१५) महाराष्ट्र : उद्योग, वाहतूक आणि पर्यटन, शहरे, व्यापार

- १) महाराष्ट्रातील उद्योग व व्यापार
- २) महाराष्ट्रातील वाहतूक आणि पर्यटन
- ३) महाराष्ट्रातील शहरे

महाराष्ट्र राजपत्रित नागरी सेवा पूर्वपरीक्षा २०२३

सामान्य अध्ययन पेपर (१)

- १) भारताचा इतिहास आणि भारतीय राष्ट्रीय चळवळ (१५)
- २) महाराष्ट्र, भारत आणि जागतिक भूगोल (१५)
- ३) महाराष्ट्र आणि भारत - भारतीय राज्यव्यवस्था आणि शासन (१५)
- ४) आर्थिक आणि सामाजिक विकास (१५)
- ५) परिस्थितिकी, जैव-विविधता आणि हवामान बदल (१०)
- ६) सामान्य विज्ञान (१५)
- ७) चालू घडामोडी - राष्ट्रीय आणि आंतरराष्ट्रीय महत्त्व (१५)

१०० महत्वाचे मुद्दे : सामान्य अध्ययन पेपर (१)

१) भारताचा इतिहास आणि भारतीय राष्ट्रीय चळवळ (१५)

- १) प्राचीन भारताचा इतिहास (४)
  - २) मध्ययुगीन भारताचा इतिहास (३)
  - ३) आधुनिक भारताचा इतिहास (४)
  - ४) भारतीय राष्ट्रीय चळवळ (४)
  - * वास्तुकला, साहित्य, सामाजिक सांस्कृतिक, राजकीय आणि आर्थिक इतिहास
- १) सिंधू खोरे आणि प्रागैतिहासिक काळ
  - २) वैदिक संस्कृती, बौद्ध आणि जैन धर्म
  - ३) मौर्य साम्राज्य आणि नंतर, गुप्त, वर्धन आणि नंतर
  - ४) सातवाहन, वाकाटक, चालुक्य, राष्ट्रकूट, शिलाहार आणि यादव, दक्षिण भारत
  - ५) दिल्ली सल्तनत आणि मुघल साम्राज्य
  - ६) भक्ती आणि सुफी चळवळ
  - ७) बहामनी आणि विजयनगर, मराठा साम्राज्य
  - ८) अँग्लो - ब्रिटिश युद्धे आणि ब्रिटिश राजवट
  - ९) घटनात्मक कायदे, आयोग, करार
  - १०) सामाजिक व धार्मिक सुधारणा, संघटना
  - ११) शिक्षण, वृत्तपत्रे आणि नेते
  - १२) राष्ट्रवादाचा उदय, काँग्रेस आणि महत्वाचे नेते
  - १३) क्रांतिकारकांचा राष्ट्रवाद, शेतकरी आणि कामगार चळवळी
  - १४) स्वातंत्र्य चळवळी - स्वदेशी, असहयोग, सविनय कायदेभंग, भारत छोडो
  - १५) मुस्लिम लीग आणि इतर, स्वातंत्र्योत्तर भारत आणि संयुक्त महाराष्ट्र

२) महाराष्ट्र, भारत आणि जागतिक भूगोल (१५)

- १) जगाचा भौतिक भूगोल (३)
- २) जगाचा सामाजिक भूगोल (१)
- ३) जगाचा आर्थिक भूगोल (१)
- ४) भारताचा भौतिक भूगोल (२)
- ५) भारताचा सामाजिक भूगोल (१)
- ६) भारताचा आर्थिक भूगोल (२)
- ७) महाराष्ट्राचा भौतिक भूगोल (२)
- ८) महाराष्ट्राचा सामाजिक भूगोल (१)
- ९) महाराष्ट्राचा आर्थिक भूगोल (१)

- १६) सूर्यमाला आणि पृथ्वी, अक्षांश, रेखांश, वेळ
- १७) भूकंप आणि ज्वालामुखी, भौगोलिक वैशिष्ट्ये, नद्या आणि प्रकल्प
- १८) वातावरण आणि हवामान, वारा आणि महासागर प्रवाह
- १९) जागतिक लोकसंख्या, भाषा, वंश, भौगोलिक राजकारण, जागतिक स्थाने आणि सीमा
- २०) जागतिक खनिजे आणि ऊर्जा संसाधने, उद्योग, वाहतूक आणि पर्यटन, वनीकरण आणि पर्यावरण, कृषी
- २१) भारतीय उपखंडातील उत्क्रांती आणि भूरूपशास्त्र
- २२) प्रमुख भौतिक प्रदेश - हिमालय, पर्वत, पठार, वाळवंट क्षेत्र, किनारी भाग, बेटे, नद्या आणि प्रकल्प, पाऊस, हवामान
- २३) लोकसंख्या, भाषा, जमाती आणि वंश, भौगोलिक राजकारण
- २४) भारत : कृषी, वनस्पती, खनिजे आणि ऊर्जा संसाधने
- २५) भारत : उद्योग, वाहतूक आणि पर्यटन, शहरे, व्यापार
- २६) सह्याद्री आणि त्याच्या पर्वतरांगा, नद्या आणि धरणे
- २७) खडक, माती, पीके, वनस्पती
- २८) लोकसंख्या, स्थलांतर, वस्त्या आणि जमाती
- २९) महाराष्ट्र : कृषी, वनस्पती, खनिजे आणि ऊर्जा संसाधने
- ३०) महाराष्ट्र : उद्योग, वाहतूक आणि पर्यटन, शहरे, व्यापार

३) महाराष्ट्र आणि भारत - भारतीय राजकारण आणि शासन (१५)

- १) संविधान (३)
- २) राजकीय व्यवस्था (३)
- ३) पंचायती राज आणि शहरी शासन (३)
- ४) सार्वजनिक धोरण (३)
- ५) मानवी हक्क समस्या (३)

- ३१) संविधानसभा, स्रोत, समित्या, चिन्हे
- ३२) प्रस्तावना, ठळक आणि मूलभूत वैशिष्ट्ये, महत्त्वाची कलमे
- ३३) घटनादुरुस्ती, आयोग आणि मंडळे
- ३४) केंद्र-राज्य संबंध, नवीन राज्ये, न्यायव्यवस्था
- ३५) केंद्रीय कार्यकारिणी, विधिमंडळ, पक्ष आणि दबाव गट

- ३६) राज्य सरकार आणि प्रशासन
- ३७) पंचायत राजची उत्क्रांती, ७३ वी आणि ७४ वी दुरुस्ती
- ३८) ग्रामपंचायत, तालुका पंचायत, जिल्हा परिषद आणि ग्रामविकास
- ३९) शहरी प्रशासन - संस्था आणि विकास
- ४०) महत्त्वाचे कायदे, नियम
- ४१) सार्वजनिक धोरणे आणि कार्यक्रम
- ४२) दुर्बल घटक, स्वयंसेवी संस्थांचे सक्षमीकरण
- ४३) मानवी हक्क जाहीरनामा
- ४४) मूलभूत अधिकार, मार्गदर्शक तत्त्वे, मूलभूत कर्तव्ये
- ४५) राष्ट्रीय मानवी हक्क आयोग - एनएससीसी, एनएसटीसी, एनसीबीसी

४) आर्थिक आणि सामाजिक विकास (१५)

- १) शाश्वत विकास (२)
- २) गरिबी (२)
- ३) समावेश (२)
- ४) लोकसंख्याशास्त्र (२)
- ५) सामाजिक क्षेत्रातील उपक्रम (२)
- ६) भारतीय अर्थव्यवस्था - सार्वजनिक वित्त (१)
- ७) बाह्य व्यापार (१)
- ८) बँकिंग, महागाई (१)
- ९) उद्योग (१)
- १०) शेती (१)
- ४६) वाढ आणि विकास - MDG, SDG, Macro Economics
- ४७) आर्थिक सुधारणा - विविध घटकासाठी सवलती व अनुदाने
- ४८) गरिबीची संकल्पना, मोजमाप आणि अंदाज, गरिबी निर्मूलन कार्यक्रम
- ४९) रोजगार, जनरेशन कार्यक्रम ठरवणारे घटक
- ५०) विविध वंचित गटांच्या संदर्भात सर्वसमावेशकता
- ५१) महिला, मुले, ज्येष्ठ नागरिक यांच्या संदर्भातील कार्यक्रम
- ५२) लोकसंख्या - संख्यात्मक आणि गुणात्मक वैशिष्ट्ये
- ५३) लोकसंख्या चक्र, लोकसंख्या धोरणे
- ५४) शिक्षण, आरोग्य, सामाजिक सुरक्षा क्षेत्रातील वाढ
- ५५) महागाई - कारणे, परिणाम, नियंत्रण, उपाय
- ५६) सार्वजनिक वित्त आणि वित्तीय संस्था - कर, बजेट, वित्तीय धोरणे
- ५७) आंतरराष्ट्रीय अर्थशास्त्र आणि आंतरराष्ट्रीय भांडवल चळवळ
- ५८) बँकिंग - क्रेडिट आणि मॉनिटरी पॉलिसी
- ५९) भारतीय उद्योग, पायाभूत सुविधा आणि सेवा क्षेत्र
- ६०) कृषी आणि ग्रामीण विकास - सहकार क्षेत्र

५) परिस्थितिकी, जैव-विविधता आणि हवामान बदल (१०)

- १) परिस्थितिकी (२)
- २) जैवविविधता (२)
- ३) हवामान बदल (२)

- ६१) इकोसिस्टम - ऊर्जा पिरॅमिड, अन्न साखळी आणि जाळे, साहित्य चक्र
- ६२) पर्यावरणीय असंतुलन, संवर्धन, जागतिक पर्यावरण परिषदा, इआयए
- ६३) जैवविविधता - भारतातील संकल्पना, प्रकार, वन्यजीव आणि वनस्पती
- ६४) अभयारण्ये आणि राष्ट्रीय उद्याने, व्याघ्र प्रकल्प, पर्यावरण कायदे
- ६५) ग्लोबल वॉर्मिंग - हरितगृह परिणामामध्ये सीओ२ आणि मिथेनची भूमिका
- ६६) प्रदूषण - हवा, पाणी, माती, ध्वनी. कचरा व्यवस्थापन, शमन उपाय

६) सामान्य विज्ञान (१५)

- ६७) गतिशीलता, उष्णता, लहरी - प्रकाश, ध्वनी, इलेक्ट्रोमॅग्नेटिक स्पेक्ट्रम
- ६८) विद्युत, अणुविज्ञान, खगोलशास्त्र आणि अंतराळ विज्ञान
- ६९) आयसीटी - इलेक्ट्रॉनिक्स, कम्प्युनिकेशन आणि संगणक तंत्रज्ञान, सोशल मीडिया
- ७०) मूलद्रव्य सारणी - धातू आणि नॉनमेटल्स
- ७१) रासायनिक अभिक्रिया - आम्ल, क्षार, संयुगे
- ७२) सेंद्रिय रसायनशास्त्र - हायड्रोकार्बन्स, कीटकनाशके, इंधन, वायू, खते
- ७३) प्राण्यांचे वर्गीकरण आणि उदाहरणे, प्राण्यांचे शरीरशास्त्र आणि शरीरविज्ञान
- ७४) उपयुक्त आणि हानीकारक प्राणी
- ७५) वनस्पतींचे वर्गीकरण आणि उदाहरणे, वनस्पतींचे शरीरशास्त्र आणि शरीरविज्ञान
- ७६) उपयुक्त आणि हानिकारक वनस्पती
- ७७) अॅग्रीकॉलॉजी - सेंद्रिय शेती, पिके आणि वधत, पाणी व्यवस्थापन
- ७८) पशुसंवर्धन, दुग्धव्यवसाय, कुक्कुटपालन, फलोत्पादन आणि फुलशेती
- ७९) मानवी शरीर प्रणाली - CNS, CVS, GIT
- ८०) मानवी शरीर प्रणाली - मस्कुलोस्केलेटल, अंतःस्रावी, उत्सर्जन संस्था
- ८१) आरोग्य आणि रोग - वेक्टर, एजंट, निदान, उपचार आणि कार्यक्रम
- ८२) औषधे आणि औषधे
- ८३) अन्न आणि पोषण - मॅक्रो, सूक्ष्म, खनिजे, जीवनसत्त्वे
- ८४) भारतातील विज्ञान आणि तंत्रज्ञानातील प्रगती, संस्था, वैज्ञानिक
- ८५) विज्ञान विकास, तंत्रज्ञानाद्वारे पायाभूत सुविधांचा विकास

७) चालू घडामोडी, राष्ट्रीय आणि आंतरराष्ट्रीय महत्त्व (१५)

- ८६) जागतिक शिखर परिषदा, संरक्षण घटना, निवडणुका, मानवी हक्क समस्या
- ८७) राष्ट्रीय - सुधारणा कायदे, महत्त्वाचे न्यायालयीन निर्णय, आंदोलने, राजकीय पक्ष
- ८८) आंतरराष्ट्रीय संघटना - UN, ASEAN, BRICS, European Union, G20, OPEC
- ८९) राष्ट्रीय / महाराष्ट्र स्तरावरील संघटनात्मक व संस्थात्मक बाबी
- ९०) आंतरराष्ट्रीय अर्थकारण - जागतिक बँक, IMF, WTO
- ९१) राष्ट्रीय / महाराष्ट्र अर्थकारण - राष्ट्रीय उत्पन्न, विकास कार्यक्रम
- ९२) वैज्ञानिक घटना - अंतराळ विज्ञान, संशोधन, BT, ICT
- ९३) राष्ट्रीय / महाराष्ट्र - ऊर्जा आणि इन्फ्रा, संस्था, धोरणे
- ९४) भौगोलिक घटना - स्थान, सीमा आणि संघर्ष, राजधानी आणि महत्त्वाची शहरे, आपत्ती
- ९५) राष्ट्रीय / महाराष्ट्र - धरणे आणि प्रकल्प, जमाती आणि समुदाय
- ९६) सांस्कृतिक घडामोडी - नाट्य, संगीत, चित्रपट आणि उत्सव
- ९७) क्रीडा सांस्कृतिक घडामोडी - ऑलिंपिक, आशियाई खेळ, अथलेटिक्स, हॉकी बॅडमिंटन, बुद्धिबळ, क्रिकेट, फुटबॉल, टेनिस
- ९८) साहित्यिक घडामोडी - पुस्तके, वर्तमानपत्रे
- ९९) नेमणुका व महत्त्वाच्या व्यक्ती - आंतरराष्ट्रीय/राष्ट्रीय/महाराष्ट्र - नेते, अध्यक्ष, पंतप्रधान, मुत्सद्दी
- १००) पुरस्कार व बहुमान - आंतरराष्ट्रीय/राष्ट्रीय/महाराष्ट्र - नागरी पुरस्कार, शौर्य, चित्रपट, साहित्य

महाराष्ट्र लोकसेवा आयोग

महाराष्ट्र राजपत्रित नागरी सेवा पूर्वपरीक्षा : सामान्य अध्ययन पेपर (१)

प्राकृतिक, आर्थिक व सामाजिक भूगोल – जग, भारत, महाराष्ट्र

जगाचा भौतिक, सामाजिक व आर्थिक भूगोल

(१) सूर्यमाला आणि पृथ्वी, अक्षांश, रेखांश, वेळ

- १) सूर्यमाला आणि पृथ्वी
- २) अक्षांश, रेखांश, प्रमाणवेळ
- ३) भूरूपशास्त्र

(२) पृथ्वीचे अंतरंग, भूकंप आणि ज्वालामुखी, भौगोलिक वैशिष्ट्ये, नद्या

- १) पृथ्वीचे अंतरंग, भूकंप आणि ज्वालामुखी, खडक
- २) भूरूपे, भौगोलिक वैशिष्ट्ये
- ३) पर्वत, पठारे, मैदाने
- ४) नद्या आणि सरोवरे

(३) वातावरण आणि हवामान, वारे आणि महासागर प्रवाह

- १) वातावरण
- २) वारे, वादळ आणि महासागर प्रवाह
- ३) हवामान, पर्जन्यमान

(४) जागतिक लोकसंख्या, भाषा, वंश, भौगोलिक राजकारण, जागतिक स्थाने आणि सीमा

- १) जागतिक लोकसंख्या
- २) आदिवासी, वंश, भाषा
- ३) भौगोलिक राजकारण, जागतिक स्थाने आणि सीमा

(५) जागतिक खनिजे आणि ऊर्जा संसाधने, उद्योग, वाहतूक आणि पर्यटन, वनीकरण आणि पर्यावरण, कृषी

- १) जागतिक कृषी व्यवस्था, मासेमारी वने आणि पर्यावरण
- २) खनिजे आणि ऊर्जा संसाधने, उद्योग
- ३) वाहतूक आणि पर्यटन

भारताचा भौतिक, सामाजिक व आर्थिक भूगोल

(६) भारतीय उपखंडाची उत्क्रांती आणि भूरूपशास्त्र, पाऊस, हवामान

- १) भारतीय उपखंडातील उत्क्रांती आणि भूरूपशास्त्र
- २) भारताचे हवामान
- ३) भारतातील पर्जन्यमान

(७) प्रमुख भौतिक प्रदेश – हिमालय, पर्वत, पठार, वाळवंट क्षेत्र, किनारी भाग, बेटे, नद्या आणि प्रकल्प

- १) हिमालय आणि इतर पर्वतरांगा
- २) पठारे, मैदानी प्रदेश व वाळवंट क्षेत्र
- ३) किनारी भाग, बेटे
- ४) नद्या आणि प्रकल्प

(८) लोकसंख्या, भाषा, जमाती आणि वंश, भौगोलिक राजकारण

- १) भारताची लोकसंख्या
- २) लोकसंख्या स्थलांतर, नागरीकरण व वस्ती भूगोल
- ३) भारतातील आदिवासी, जमाती आणि वंश, भाषा
- ४) भारताचा राजकीय भूगोल

(९) भारत : कृषी, वनस्पती, खनिजे आणि ऊर्जा संसाधने

- १) भारतातील शेती, मृदा व पीके, मासेमारी
- २) भारतातील वनसंपत्ती आणि पर्यावरण
- ३) खनिजे आणि ऊर्जा संसाधने

(१०) भारत : उद्योग, वाहतूक आणि पर्यटन, शहरे, व्यापार

- १) भारतातील उद्योग व व्यापार
- २) भारतातील वाहतूक आणि पर्यटन
- ३) भारतातील शहरे

महाराष्ट्राचा भौतिक, सामाजिक व आर्थिक भूगोल

(११) प्रमुख भौतिक प्रदेश – प्रमुख भौतिक प्रदेश – सह्याद्री, पठारे, नद्या आणि धरणे

- १) प्रमुख भौतिक प्रदेश – सह्याद्री, दख्खनचे पठार
- २) महाराष्ट्रातील नद्या आणि धरणे

(१२) महाराष्ट्राचे हवामान व पर्जन्यमान, खडक, मृदा

- १) महाराष्ट्राचे हवामान
- २) महाराष्ट्रातील पर्जन्यमान
- ३) महाराष्ट्रातील पर्जन्यमान

(१३) लोकसंख्या, भाषा, जमाती आणि वंश, भौगोलिक राजकारण

- १) महाराष्ट्राची लोकसंख्या
- २) लोकसंख्या स्थलांतर, नागरीकरण व वस्ती भूगोल
- ३) महाराष्ट्रातील आदिवासी, जमाती आणि वंश, भाषा
- ४) महाराष्ट्राचा राजकीय भूगोल

(१४) महाराष्ट्र : कृषी, वनस्पती, खनिजे आणि ऊर्जा संसाधने

- १) महाराष्ट्रातील शेती, मृदा व पीके, मासेमारी
- २) महाराष्ट्रातील वनसंपत्ती आणि पर्यावरण
- ३) महाराष्ट्रातील खनिजे आणि ऊर्जा संसाधने

(१५) महाराष्ट्र : उद्योग, वाहतूक आणि पर्यटन, शहरे, व्यापार

- १) महाराष्ट्रातील उद्योग व व्यापार
- २) महाराष्ट्रातील वाहतूक आणि पर्यटन
- ३) महाराष्ट्रातील शहरे

जगाचा भौतिक, सामाजिक व आर्थिक भूगोल

(१) सूर्यमाला आणि पृथ्वी, अक्षांश, रेखांश, वेळ

१) सूर्यमाला आणि पृथ्वी

१) महासागर आणि समुद्रात भरती-ओहोटी खालीलपैकी कोणत्या कारणाने येतात ?

- अ) सूर्याचे गुरुत्वीय बल
- ब) चंद्राची गुरुत्वाकर्षण शक्ती
- क) पृथ्वीची गुरुत्वाकर्षण शक्ती

पर्यायी उत्तरे :

- १) (अ) फक्त   २) (अ) आणि (ब) फक्त   ३) (अ), (ब) आणि (क)   ४) (ब) आणि (क) फक्त

1) Tides occur in oceans and seas due to which of the following?

- a) Gravitational Force of the Sun
- b) Gravitational Force of the Moon
- c) Gravitational Force of the Earth

Answer Options :

- 1) (a) only   2) (a) and (b) only   3) (a), (b) and (c)   4) (b) and (c) only

२) एक व्यक्ती एका अंधाच्या रात्री वाळवंटात एकटीच उभी होती आणि तो जिथे उभा होता त्या ठिकाणापासून ५ किमी पूर्वेला असलेल्या त्याच्या गावात पोहोचायचे होते. त्याच्याकडे दिशा शोधण्यासाठी कोणतीही साधने नव्हती परंतु त्याने पोलस्टार शोधला. त्याच्या गावात पोहोचण्याचा आता सर्वात सोयीचा मार्ग म्हणजे चालत जाणे

- १) पोलस्टारला तोंड देणारी दिशा
- २) पोलस्टारच्या विरुद्ध दिशा
- ३) पोलस्टारला त्याच्या डावीकडे ठेवणारी दिशा
- ४) पोलस्टारला त्याच्या उजवीकडे ठेवणारी दिशा

2) A person stood alone in a desert on a dark night and wanted to reach his village which was situated 5 km east of the point where he was standing. He had no instruments to find the direction but he located the polestar. The most convenient way now to reach his village is to walk in the

- 1) direction facing the polestar
- 2) direction opposite to the polestar
- 3) direction keeping the polestar to his left
- 4) direction keeping the polestar to his right

२) अक्षांश, रेखांश, प्रमाणवेळ

१) खालील शहरांपैकी कोणते शहर दिल्लीच्या सर्वात जवळ रेखांशावर आहे ?

- १) बेंगळुरू   २) हैदराबाद   ३) नागपूर   ४) पुणे

1) Among the following cities, which one lies on a longitude closest to that of Delhi?

- 1) Bengaluru   2) Hyderabad   3) Nagpur   4) Pune

- २) खालीलपैकी कोणती बेटांची जोडी टेन डिग्री चॅनेल द्वारे एकमेकांपासून विभक्त झाली आहे ?
१) अंदमान आणि निकोबार
२) निकोबार आणि सुमात्रा
३) मालदीव आणि लक्षद्वीप
४) सुमात्रा आणि जावा
- 2) Which one of the following pairs of islands is separated from each other by the “Ten Degree Channel”?
1) Andaman and Nicobar
2) Nicobar and Sumatra
3) Maldives and Lakshadweep
4) Sumatra and Java
- ३) उत्तर गोलार्धात, वर्षातील सर्वात मोठा दिवस साधारणपणे ..... येतो.
१) जून महिन्याचा पंधरवडा
२) जून महिन्याचा दुसरा पंधरवडा
३) जुलै महिन्याचा पंधरवडा
४) जुलै महिन्याचा दुसरा पंधरवडा
- 3) In the northern hemisphere, the longest day of the year normally occurs in the:
1) First half of the month of June
2) Second half of the month of June
3) First half of the month of July
4) Second half of the month of July
- ४) २१ जून रोजी सूर्य.....
१) आर्क्टिक सर्कल येथे क्षितिजाच्या खाली सेट होत नाही
२) अंटार्क्टिक सर्कल येथे क्षितिजाच्या खाली सेट होत नाही
३) विषुववृत्तावर दुपारच्या वेळी उभ्या ओव्हरहेड चमकते
४) मकर राशीच्या उष्ण कटिबंधावर उभ्या दिशेने चमकते
- 4) On 21st June, the Sun .....
1) does not set below the horizon at the Arctic Circle
2) does not set below the horizon at Antarctic Circle
3) shines vertically overhead at noon on the Equator
4) shines vertically overhead at the Tropic of Capricorn
- ५) ऋतूनुसार दिवस आणि रात्रीच्या लांबीमध्ये फरक ..... मुळे होतो.
१) पृथ्वीचे तिच्या अक्षावर फिरणे
२) पृथ्वीची सूर्याभोवती लंबवर्तुळाकार प्रदक्षिणा
३) ठिकाणाची अक्षांश स्थिती
४) झुकलेल्या अक्षावर पृथ्वीची क्रांती
- 5) Variations in the length of daytime and nighttime from season to season are due to .....
1) the earth's rotation on its axis
2) the earth's revolution round the sun, in an elliptical manner
3) latitudinal position of the place
4) revolution of the earth on a tilted axis

३) भूरूपशास्त्र

- १) पृथ्वीच्या पृष्ठभागावर गतिमान बदल घडवून आणण्यासाठी खालीलपैकी कोणते घटक कारणीभूत आहेत ?
अ) इलेक्ट्रोमॅग्नेटिक विकिरण
ब) भूऔष्णिक ऊर्जा
क) गुरुत्वीय बल
ड) प्लेट हालचाली
इ) पृथ्वीचे परिभ्रमण
फ) पृथ्वीचे परिवलन
- पर्यायी उत्तरे :
१) अ, ब, क, ड आणि फ २) ड आणि फ फक्त ३) अ, ब, क आणि ड फक्त ४) ब, ड आणि इ फक्त

- 1) Which of the following are responsible for bringing dynamic changes on the surface of the earth?
- a) Electromagnetic radiation   b) Geothermal energy
c) Gravitational force   d) Plate movements
e) Rotation of the earth   f) Revolution of the earth

Answer options :

- 1) a, b, c, d and f   2) d and f only   3) a, b, c and d only   4) b, d and e only

(२) पृथ्वीचे अंतरंग, भूकंप आणि ज्वालामुखी, भौगोलिक वैशिष्ट्ये, नद्या

१) पृथ्वीचे अंतरंग, भूकंप आणि ज्वालामुखी, खडक

- १) खालीलपैकी कोणती विधाने बरोबर आहेत/आहेत ?
- अ) बॅरेन आयलंड ज्वालामुखी हा भारतीय प्रदेशात स्थित असलेला सक्रिय ज्वालामुखी आहे.
ब) बॅरेन बेट, हे ग्रेट निकोबारच्या पूर्वेस सुमारे १४० किमी अंतरावर आहे
क) बॅरेन आयलंड ज्वालामुखीचा शेवटचा उद्रेक १९९१ मध्ये झाला होता आणि तेव्हापासून तो निष्क्रिय आहे.

पर्यायी उत्तरे :

- १) (अ) फक्त   २) (अ) आणि (ब) फक्त   ३) (अ), (ब) आणि (क)   ४) (ब) आणि (क) फक्त
- 1) Which of the statements given below is/are correct?
- a) The Barren Island volcano is an active volcano located in the Indian Territory.
b) Barren Island lies about 140 km east of Great Nicobar
c) The last time the Barren Island volcano erupted was in 1991 and it has remained inactive since then.

Answer Options :

- 1) (a) only   2) (a) and (b) only   3) (a), (b) and (c)   4) (b) and (c) only

२) भूरूपे, भौगोलिक वैशिष्ट्ये

- १) बातम्यांमध्ये अनेकदा ऐकली जाणारी "लेव्हंट " ही संज्ञा खालीलपैकी कोणत्या प्रदेशाशी संबंधित आहे ?
- १) पूर्व भूमध्य किनाऱ्यालगतचा प्रदेश**
- २) इजिप्तपासून मोरोक्कोपर्यंत पसरलेला उत्तर आफ्रिकन किनाऱ्याचा प्रदेश
३) पर्शियन गल्फ आणि हॉर्न ऑफ आफ्रिका दरम्यानचा प्रदेश
४) भूमध्य समुद्राचा संपूर्ण किनारी भाग
- 1) The term "Levant" often heard in the news roughly corresponds to which of the following regions?
- 1) Region along the eastern Mediterranean shores
2) Region along North African shores stretching from Egypt to Morocco
3) Region along Persian Gulf and Horn of Africa
4) The entire coastal areas of Mediterranean Sea
- २) हवामान अत्यंत टोकाचे आहे, पर्जन्यमान कमी आहे आणि लोक भटक्या पाळीव प्राणी पाळत असत. वरील विधान खालीलपैकी कोणत्या प्रदेशाचे उत्तम वर्णन करते ?
- १) आफ्रिकन सवाना   २) मध्य आशियाई स्टेप्पे   ३) उत्तर अमेरिकन प्रेरी   ४) सायबेरियन टुंड्रा

- 2) “Climate is extreme, rainfall is scanty and the people used to be nomadic herders.”
The above statement best describes which of the following regions?
1) African Savannah
2) Central Asian Steppe
3) North American Prairie
4) Siberian Tundra
- 3) प्रत्येक दिवस कमी-अधिक प्रमाणात सारखाच असतो, सकाळ समुद्राच्या वाऱ्यासह स्वच्छ आणि चमकदार असते; जसजसा सूर्य आकाशात वर चढतो, उष्णता वाढते, काळे ढग तयार होतात, त्यापेक्षा गडगडाट आणि विजांच्या कडकडाटासह पाऊस पडतो. पण पाऊस लवकरच संपेल. वरील परिच्छेदामध्ये खालीलपैकी कोणत्या प्रदेशाचे वर्णन केले आहे?
१) सवाना
२) विषुववृत्त
३) मान्सून
४) भूमध्य सागर
- 3) “Each day is more or less the same, the morning is clear and bright with a sea breeze; as the sun climbs high in the sky, heat mounts up, dark clouds form, than rain comes with thunder and lightning. But rain is soon over.” Which of the following regions is described in the above passage?
1) Savannah
2) Equatorial
3) Monsoon
4) Mediterranean\

३) पर्वत, पठारे, मैदाने, वाळवंट

- १) खालीलपैकी कोणती जोडी बरोबर जुळली आहे?
भौगोलिक वैशिष्ट्य
१) अँबिसिनियन पठार
२) अँटलस पर्वत
३) गयाना हाईलँड्स
४) ओकावांगो
- प्रदेश**
अरेबिया
उत्तर-पश्चिम आफ्रिका
दक्षिण-पश्चिम आफ्रिका
पॅटागोनिया
- 1) Which one of the following pairs is correctly matched?
Geographical Feature
1) Abyssinian Plateau
2) Atlas Mountains
3) Guiana Highlands
4) Okavango
- Region**
Arabia
North-Western Africa
South-Western Africa
Patagonia
- २) आफ्रिकन आणि युरेशियन वाळवंटी पट्टा तयार होण्याचे मुख्य कारण/कारण कोणते असू शकते?
अ) हे उप-उष्णकटिबंधीय उच्च दाब पट्ट्यांमध्ये स्थित आहे.
ब) हे उबदार सागरी प्रवाहांच्या प्रभावाखाली आहे.
पर्यायी उत्तरे :
१) (अ) फक्त
२) (ब) फक्त
३) (अ) आणि (ब) दोन्ही
४) (अ) किंवा (ब) दोन्हीही नाही
- 2) What could be the main reason/reasons for the formation of African and Eurasian desert belt?
a) It is located in the sub-tropical high pressure cells.
b) It is under the influence of warm ocean currents.
- Answer Options :**
1) (a) only
2) (b) only
3) Both (a) and (b)
4) Neither (a) nor (b)

- ३) पश्चिम आफ्रिकेतील खालीलपैकी कोणते सरोवर कोरडे होऊन वाळवंटात बदलले आहे ?
१) व्हिक्टोरिया सरोवर   २) फेगुबाईन सरोवर   ३) ओगुटा सरोवर   ४) व्होल्टा सरोवर
- 3) Which one of the following lakes of West Africa has become dry and turned into a desert ?
1) Lake Victoria   2) Lake Faguibine   3) Lake Oguta   4) Lake Volta
- ४) मानवी क्रियाकलापांमुळे अलीकडच्या काळात खालीलपैकी कोणते/संकुचित झाले/सुकले आहे ?
अ) अरल समुद्र   ब) काळा समुद्र   क) बैकल सरोवर
- पर्यायी उत्तरे :**
१) (ब) फक्त   २) (ब) आणि (क)   ३) (अ) आणि (क)   ४) (अ), (ब) आणि (क)
- 4) Which of the following has/have shrunk immensely/dried up in the recent past due to human activities?
a) Aral Sea   b) Black Sea   c) Lake Baikal
- Answer Options :**
1) (b) only   2) (b) and (c)   3) (a) and (c)   4) (a), (b) and (c)

४) नद्या आणि सरोवरे

- १) पृथ्वी ग्रहावर, बहुतेक गोड्या पाण्याचे अस्तित्व बर्फाच्या टोप्या आणि हिमनद्या म्हणून आहे. उरलेल्या गोड्या पाण्यापैकी सर्वात मोठे प्रमाण .....
- १) वातावरणात आर्द्रता आणि ढग म्हणून आढळते.
२) गोड्या पाण्यातील तलाव आणि नद्यांमध्ये आढळते.
३) भूजल म्हणून अस्तित्वात आहे
४) जमिनीतील ओलावा म्हणून अस्तित्वात आहे
- 1) On the planet earth, most of the freshwater exists as ice caps and glaciers. Out of the remaining freshwater, the largest proportion .....
- 1) is found in atmosphere as moisture and clouds.
2) is found in freshwater lakes and rivers.
3) exists as groundwater
4) exists as soil moisture
- २) पृथ्वी ग्रहावरील पाण्याच्या संदर्भात, खालीलपैकी कोणते विधान/ने बरोबर आहे/आहेत ?
अ) नद्या आणि तलावांमधील पाण्याचे प्रमाण भूजलाच्या प्रमाणापेक्षा जास्त आहे.
ब) ध्रुवीय बर्फाच्या टोप्या आणि हिमनद्यांमधील पाण्याचे प्रमाण भूजलाच्या प्रमाणापेक्षा जास्त आहे.
- पर्यायी उत्तरे :**
१) (अ) फक्त   २) (ब) फक्त
३) (अ) आणि (ब) दोन्ही   ४) (अ) किंवा (ब) दोन्हीही नाही
- 2) With reference to the water on the planet Earth, which of the following statements is/are correct?
a) The amount of water in the rivers and lakes is more than the amount of groundwater.
b) The amount of water in polar ice caps and glaciers is more than the amount of groundwater.
- Answer Options :**
1) (a) only   2) (b) only   3) Both (a) and (b)   4) Neither (a) nor (b)

3) खालीलपैकी कोणती/त्या जोडी/जोड्या बरोबर जुळली/ल्या आहे/ आहेत? (नदी - ला मिळते)

- अ) मेकाँग - अंदमान समुद्र
ब) थेम्स - आयरिश समुद्र
क) व्होल्गा - कॅस्पियन समुद्र
ड) झांबेझी - हिंदी महासागर

पर्यायी उत्तरे :

- १) फक्त अ आणि ब   २) फक्त क   ३) क आणि ड फक्त   ४) अ, ब आणि ड फक्त

3) Which of the pair/s given below is/are correctly matched? (River - Flows into)

- a) Mekong - Andaman Sea
b) Thames - Irish Sea
c) Volga - Caspian Sea
d) Zambezi - Indian Ocean

Answer Options :

- 1) a and b only   2) c only   3) c and d only   4) a, b and d only

४) ब्रह्मपुत्रा, इरावदी आणि मेकाँग नद्या तिबेटमध्ये उगम पावतात आणि त्यांच्या वरच्या भागात अरुंद आणि समांतर पर्वत रांगांमधून वाहतात. या नद्यांपैकी ब्रह्मपुत्रा भारतात वाहण्यासाठी यू टर्न घेते. हा यू टर्न ..... मुळे आहे.

- १) घडीच्या हिमालयीन पर्वतमालिकेतील उंचवटा
२) भूगर्भीयदृष्ट्या तरुण हिमालयाचे सिटॅक्सियल बेंडिंग
३) दर्शरी फोल्डेड हिमालयीन पर्वतमालिकेतील जी-टेक्टॉनिक अशांतता
४) वरीलपैकी दोन्ही (१) आणि (२)

4) The Brahmaputra, Irrawady and Mekong ' rivers originate in Tibet and flow through narrow and parallel mountain ranges in their upper reaches. Of these rivers, Brahmaputra makes a "U" turn in its course to flow into India. This "U" turn is due to .....

- 1) Uplift of folded Himalayan series
2) Syntaxial bending of geologically young Himalayas
3) Gee-tectonic disturbance in the tertiary folded mountain chains
4) Both (a) and (b) above

(३) वातावरण आणि हवामान, वारे आणि महासागर प्रवाह

१) वातावरण

१) खालीलपैकी कोणती विधाने बरोबर आहेत?

- अ) उंचावरील ढग प्रामुख्याने सौर विकिरण प्रतिबिंबित करतात आणि पृथ्वीचा पृष्ठभाग थंड करतात.
ब) कमी उंचीवरील ढगांमध्ये पृथ्वीच्या पृष्ठभागावरून निघणाऱ्या इन्फ्रारेड किरणोत्सर्गाचे उच्च प्रमाणात शोषण झाल्यामुळे तापमानवाढ होते.

पर्यायी उत्तरे :

- १) (अ) फक्त   २) (ब) फक्त
३) (अ) आणि (ब) दोन्ही   ४) (अ) किंवा (ब) दोन्हीही नाही

३) खालीलपैकी कोणते विधान/ने बरोबर आहे/आहेत ?

अ) वर्षभर ३० अंश उत्तर आणि ६० अंश दक्षिण अक्षांशादरम्यान वाहणारे वारे पश्चिमी व्यापारी वारे म्हणून ओळखले जातात.

ब) भारताच्या वायव्य/उत्तर-पश्चिम प्रदेशात हिवाळ्यात आढळून येणाऱ्या बदलास कारणीभूत आर्द्रयुक्त वायुराशी या पश्चिमी व्यापारी वाऱ्याचा भाग आहेत.

पर्यायी उत्तरे :

१) (अ) फक्त

२) (ब) फक्त

३) (अ) आणि (ब) दोन्ही

४) (अ) किंवा (ब) दोन्हीही नाही

3) Consider the following statements

a) The winds which blow between 30 degrees N and 60 degrees S latitudes throughout the year are known as westerlies.

b) The moist air masses that cause winter rains in North-Western region of India are part of westerlies.

Answer Options :

1) (a) only

2) (b) only

3) Both (a) and (b)

4) Neither (a) nor (b)

४) उष्णकटिबंधीय अक्षांशांमध्ये दक्षिण अटलांटिक आणि दक्षिण पूर्व पॅसिफिक प्रदेशांमध्ये, चक्रीवादळ उद्भवत नाही, त्याचे कारण काय आहे ?

१) समुद्राच्या पृष्ठभागाचे तापमान कमी आहे

२) आंतर उष्णकटिबंधीय अभिसरण क्षेत्र क्वचितच आढळते

३) कोरिओलिस बल खूप कमकुवत आहे

४) त्या प्रदेशात जमीन नसणे

4) In the South Atlantic and South Eastern Pacific regions in tropical latitudes, cyclone does not originate. What is the reason?

1) Sea Surface temperature are low

2) Inter Tropical Convergence Zone seldom occurs

3) Coriolis force is too weak

4) Absence of land in those regions

५) वाऱ्यांचे मोसमी उलटणे हे ..... चे वैशिष्ट्यपूर्ण वैशिष्ट्य आहे.

१) विषुववृत्तीय हवामान

२) भूमध्यसागरीय हवामान

३) मान्सून हवामान

४) वरील सर्व हवामान

5) The seasonal reversal of winds is the typical characteristic of .....

1) Equatorial climate

2) Mediterranean climate

3) Monsoon climate

4) All of the above climates

६) खालीलपैकी कोणते विधान/ने बरोबर आहे/आहेत ?

अ) जेट प्रवाह फक्त उत्तर गोलार्धात आढळतात.

ब) फक्त काही चक्रीवादळामध्येच डोळा विकसित होतो.

क) चक्रीवादळाच्या डोळ्यातील तापमान आजूबाजूच्या वातावरणापेक्षा जवळपास १० अंश कमी असते.

पर्यायी उत्तरे :

१) फक्त अ

२) ब आणि क फक्त

३) ब फक्त

४) अ आणि क फक्त

- 6) Which of the statements given below is/are correct ?
a) Jet streams occur in the Northern Hemisphere only.
b) Only some cyclones develop an eye.
c) The temperature inside the eye of a cyclone is nearly 10⁰C lesser than that of the surroundings.

Answer options :

- 1) a only   2) b and c only   3) b only   4) a and c only

महासागर प्रवाह

- १) खालीलपैकी कोणते घटक सागरी प्रवाहांवर प्रभाव टाकतात ?
अ) पृथ्वीचे परिभ्रमण   ब) हवेचा दाब आणि वारा
क) महासागराच्या पाण्याची घनता   ड) पृथ्वीचे परिवलन

पर्यायी उत्तरे :

- १) (अ) आणि (ब) फक्त   २) (अ), (ब) आणि (क)   ३) (अ), (क) आणि (ड)   ४) (अ), (ब), (क), (ड)

- 1) Which of the following factors influence the ocean currents?
a) Rotation of the Earth   b) Air pressure and wind
c) Density of ocean water   d) Revolution of the Earth

Answer Options :

- 1) (a) and (b) only   2) (a), (b) and (c)   3) (a), (c) and (d)   4) (a), (b), (c), (d)

- २) विषुववृत्तीय काउंटर-करंटचा पूर्वेकडील प्रवाह काय स्पष्ट करतो ?

- १) पृथ्वीचे तिच्या अक्षावर फिरणे
२) दोन विषुववृत्त प्रवाहांचे अभिसरण
३) पाण्याच्या क्षारतेमध्ये फरक
४) विषुववृत्ताजवळ शांततेच्या पट्ट्याची घटना

- 2) What explains the eastward flow of the equatorial counter-current?

- 1) The Earth's rotation on its axis
2) Convergence of the two equatorial currents
3) Difference in salinity of water
4) Occurrence of the belt of calm near equator

- ३) ऑस्ट्रेलियात येणाऱ्या महपुरास ला निनो कारणीभूत असल्याचा संशय आहे. ला निना हा एल निनोपेक्षा कशाप्रकारचा वेगळा सागरीप्रवाह आहे ?

अ) ला निना हा विषुववृत्तीय हिंदी महासागरातील असामान्य असा थंड सागरीप्रवाह आहे, तर एल निनो हा विषुववृत्तीय प्रशांत महासागरातील असामान्य असा उबदार सागरीप्रवाह आहे.

ब) एल निनोचा भारताच्या नैऋत्य मान्सूनवर विपरीत परिणाम होतो, तर मान्सूनच्या वातावरणावर ला निनाचा कोणताही प्रभाव पडत नाही.

पर्यायी उत्तरे :

- १) (अ) फक्त   २) (ब) फक्त
३) (अ) आणि (ब) दोन्ही   ४) (अ) किंवा (ब) दोन्हीही नाही

- 3) La Nina is suspected to have caused recent floods in Australia. How is La Nina different from El Nino ?
- a) La Nina is characterised by unusually cold ocean temperature in equatorial Indian Ocean whereas El Nino is characterised by unusually warm ocean temperature in the equatorial Pacific Ocean.
- b) El Nino has adverse effect on south-west monsoon of India, but La Nina has no effect on monsoon climate.

Answer Options :

- 1) (a) only   2) (b) only   3) Both (a) and (b)   4) Neither (a) nor (b)

३) हवामान, पर्जन्यमान

- १) साधारणपणे, पृथ्वीच्या पृष्ठभागापासून उंची वाढल्याने तापमान कमी होते, कारण .....
- अ) वातावरण केवळ पृथ्वीच्या पृष्ठभागावरून वरच्या दिशेने गरम केले जाऊ शकते
- ब) वरच्या वातावरणात जास्त आर्द्रता आहे
- क) वरच्या वातावरणात हवा कमी दाट असते

पर्यायी उत्तरे :

- १) (अ) आणि (ब) फक्त   २) (अ) आणि (क)   ३) (ब) आणि (क)   ४) (अ), (ब) आणि (क)

- 1) Normally, the temperature decreases with the increase in height from the Earth's surface, because.....
- a) the atmosphere can be heated upwards only from the Earth's surface
- b) there is more moisture in the upper atmosphere
- c) the air is less dense in the upper atmosphere

Answer Options :

- 1) (a) and (b) only   2) (a) and (c)   3) (b) and (c)   4) (a), (b) and (c)

- २) महाद्वीपांच्या अंतर्गत भागात तापमानाची वार्षिक श्रेणी किनारपट्टीच्या भागांच्या तुलनेत जास्त आहे. याची कारणे/कारणे काय आहेत/आहेत ?
- अ) जमिनीतील पाण्यातील औष्णिक फरक
- ब) महाद्वीप आणि महासागरांमधील उंचीमधील फरक
- क) आतील भागात जोरदार वाऱ्याची उपस्थिती
- ड) किनार्यांच्या तुलनेत आतील भागात मुसळधार पाऊस

पर्यायी उत्तरे :

- १) (अ) फक्त   २) (अ), (ब) आणि (क)   ३) (अ), (क) आणि (ड)   ४) (अ), (ब), (क), (ड)

- 2) The annual range of temperature in the interior of the continents is high as compared to coastal areas. What is/are the reason/reasons?
- a) Thermal difference between land water
- b) Variation in altitude between continents and oceans
- c) Presence of strong winds in the interior
- d) Heavy rains in the interior as compared to coasts

Answer Options :

- 1) (a) only   2) (a), (b) and (c)   3) (a), (c) and (d)   4) (a), (b), (c), (d)

- ३) Ocean Mean Temperature (OMT) च्या संदर्भात, खालीलपैकी कोणते विधान/ने बरोबर आहे/आहेत ?
अ) OMT जानेवारी-मार्च दरम्यान दक्षिण-पश्चिम हिंद महासागरात २५°C समतापाच्या खोलीपर्यंत मोजले जाते जे १२९ मीटर आहे.
ब) जानेवारी मार्चमध्ये संकलित केलेल्या OMT चा वापर मान्सूनमधील पावसाचे प्रमाण ठराविक दीर्घकालीन सरासरीपेक्षा कमी किंवा जास्त असेल याचे मूल्यांकन करण्यासाठी केला जाऊ शकतो.
खालील कोड वापरून योग्य उत्तर निवडा
१) फक्त अ   २) फक्त ब   ३) अ आणि ब दोन्ही   ४) अ किंवा ब नाही
- 3) With reference to Ocean Mean Temperature (OMT), which of the following statements is/are correct?
a) OMT is measured up to a depth of 26°C isotherm which is 129 meters in the south-western Indian Ocean during January – March.
b) OMT collected during January March can be used in assessing whether the amount of rainfall in monsoon will be less or more than a certain long-term mean
Select the correct answer using the code given below
1) a only   2) b only   3) Both a and b   4) Neither a nor b

पर्जन्यमान

- १) खालीलपैकी कोणते हवामान उष्णकटिबंधीय सवाना प्रदेशाचे वैशिष्ट्यपूर्ण हवामान आहे ?
१) वर्षभर पाऊस पडतो   २) पाऊस फक्त हिवाळ्यात पडतो
३) एक अत्यंत लहान कोरडा हंगाम   ४) एक निश्चित कोरडा आणि ओला हंगाम
- 1) Which one of the following is the characteristic climate of the Tropical Savannah Region?
1) Rainfall throughout the year   2) Rainfall in winter only
3) An extremely short dry season   4) A definite dry and wet season
- २) गडगडाटी वादळादरम्यान आकाशातील मेघगर्जना ..... द्वारे निर्माण होते.
अ) आकाशात कम्युलोनिम्बस ढगांची बैठक
ब) निंबस ढग वेगळे करणारी लाइटनिंग
क) हवा आणि पाण्याच्या कणांची हिंसक ऊर्ध्वगामी हालचाल.
पर्यायी उत्तरे :
१) (अ) आणि (ब) फक्त   २) (अ) आणि (क)
३) (ब) आणि (क)   ४) वरीलपैकी कोणीही मेघगर्जना करत नाही
- 2) During a thunderstorm, the thunder in the skies is produced by the .....
a) Meeting of cumulonimbus clouds in the sky
b) Lightening that separates the nimbus clouds
c) Violent upward movement of air and water particles.
Answer Options :
1) (a) and (b) only   2) (a) and (c)
3) (b) and (c)   4) None of the above produces the thunder

(४) जागतिक लोकसंख्या, भाषा, वंश, जागतिक स्थाने आणि सीमा

१) जागतिक लोकसंख्या

२) आदिवासी, वंश, भाषा

- १) खालीलपैकी कोणती जोडी बरोबर जुळली/आहे?
समुदाय कधी कधी बातम्या मध्ये उल्लेख प्रकरणांमध्ये

अ) कुर्द : बांगलादेश
ब) मधेशी : नेपाळ
क) रोहिंग्या : म्यानमार

पर्यायी उत्तरे :

१) (अ) आणि (ब) फक्त २) (अ) आणि (क) ३) (ब) आणि (क) ४) (अ), (ब) आणि (क)

- 1) Which of the pairs given below is/are correctly matched?

Community sometimes In the affairs of mentioned in the news

a) Kurd : Bangladesh
b) Madhesi : Nepal
c) Rohingya : Myanmar

Answer Options :

1) (a) and (b) only 2) (a) and (c) 3) (b) and (c) 4) (a), (b) and (c)

३) भौगोलिक राजकारण, जागतिक स्थाने आणि सीमा

- १) दक्षिण-पूर्व आशियातील खालील शहरे दक्षिणेकडून उत्तरेकडे जात असताना त्यांच्या घटनेचा योग्य क्रम काय आहे?
अ) बँकॉक ब) हनोई क) जकार्ता ड) सिंगापूर

पर्यायी उत्तरे :

१) ब-क-ड-अ २) ब-ड-अ-क ३) ब-ड-क-अ ४) ड-ब-क-अ

- 1) What is the correct sequences of occurrence of the following cities in South-East Asia as one proceeds from south to north?

a) Bangkok b) Hanoi c) Jakarta d) Singapore

Answer Options :

1) b - c - d - a 2) b - d - a - c 3) b - d - c - a 4) d - b - c - a

- २) खालीलपैकी कोणती/त्या जोडी/जोड्या बरोबर जुळली/ल्या आहे/ आहेत ?

समुद्र

सीमावर्ती देश

अ) एड्रियाटिक समुद्र अल्बेनिया
ब) काळा समुद्र क्रोएशिया
क) कॅस्पियन समुद्र कझाकस्तान
ड) भूमध्य समुद्र मोरोक्को
इ) लाल समुद्राचा सीरिया

पर्यायी उत्तरे :

१) अ, ब, क, ड २) अ, ब, क फक्त ३) अ, क, ड फक्त ४) ब, क, ड फक्त

2) Which of the pair/s given below is/are correctly matched ?

Sea	Bordering country
a) Adriatic Sea	Albania
b) Black Sea	Croatia
c) Caspian Sea	Kazakhstan
d) Mediterranean Sea	Morocco
e) Red Sea	Syria

Answer options :

- 1) a, b, c, d   2) a, b, c, only   3) a, c, d only   4) b, c, d only

3) तुर्की हा देश ..... च्या दरम्यान स्थित आहे.

- १) काळा समुद्र आणि कॅस्पियन समुद्र   २) काळा समुद्र आणि भूमध्य समुद्र.
३) सुएझचे आखात आणि भूमध्य समुद्र   ४) अकाबाचे आखात आणि मृत समुद्र

3) Turkey is located between .....

- 1) Black Sea and Caspian Sea   2) Black Sea and Mediterranean Sea.
3) Gulf of Suez and Mediterranean Sea   4) Gulf of Aqaba and Dead Sea

४) भूमध्य समुद्र खालीलपैकी कोणत्या देशाची सीमा आहे ?

- अ) जॉर्डन   ब) इराक   क) लेबनॉन   ड) सीरिया

पर्यायी उत्तरे :

- १) (अ) आणि (ब) फक्त   २) (अ), (ब) आणि (क)   ३) (अ) आणि (ड)   ४) (अ), (ब), (क), (ड)

4) Mediterranean Sea is a border of which of the following countries?

- a) Jordan   b) Iraq   c) Lebanon   d) Syria

Answer Options :

- 1) (a) and (b) only   2) (a), (b) and (c)   3) (a) and (d)   4) (a), (b), (c), (d)

५) दक्षिण-पश्चिम आशियातील खालीलपैकी कोणत्या देशाची सीमारेषा भूमध्य समुद्राला लागून नाही ?

- १) सीरिया   २) जॉर्डन   ३) लेबनॉन   ४) इस्रायल

5) Which one of the following countries of South-West Asia does not open out to the Mediterranean Sea?

- 1) Syria   2) Jordan   3) Lebanon   4) Israel

६) ..... प्रदेशातील घटनांच्या संदर्भात काहीवेळा बातम्यांमध्ये 'गोलन हाइट्स' नावाच्या क्षेत्राचा उल्लेख होतो.

- १) मध्य आशिया   २) मध्य पूर्व   ३) दक्षिण-पूर्व आशिया   ४) मध्य आफ्रिका

6) The area known as 'Golan Heights' sometimes appears in the news in the context of the events related to:

- 1) Central Asia   2) Middle East   3) South-East Asia   4) Central Africa

७) खालीलपैकी कोणती/त्या जोडी/जोड्या बरोबर जुळली/ल्या आहे/आहेत ?

बातम्यांमध्ये कधीकधी उल्लेख केलेले प्रदेश : देश

- अ) कॅटालोनिया - स्पेन   ब) क्रिमिया - हंगेरी   क) मिंडानाओ - फिलिपिन्स   ड) ओरोमिया - नायजेरिया

पर्यायी उत्तरे :

- १) (अ) आणि (ब) फक्त   २) (अ) आणि (क) फक्त
३) (अ), (क) आणि (ड) फक्त   ४) (अ), (ब), (क), (ड)

7) Which of the pairs given below are correctly matched?

Regions sometimes mentioned in news : Country

- a) Catalonia – Spain
b) Crimea – Hungary
c) Mindanao – Philippines
d) Oromia – Nigeria

Answer Options :

- 1) (a) and (b) only   2) (a) and (c) only   3) (a), (c) and (d)   4) (a), (b), (c), (d)

८) खालीलपैकी कोणत्या देशाची सीमा अफगाणिस्तानशी आहे ?

- अ) अझरबैजान   ब) किर्गिस्तान   क) ताजिकिस्तान
ड) तुर्कमेनिस्तान   इ) उझबेकिस्तान

पर्यायी उत्तरे :

- १) (अ), (ब) आणि (इ) फक्त   २) (अ), (ब), (क) आणि (ड) फक्त
३) (क), (ड) आणि (इ) फक्त   ४) (अ), (ब), (क), (ड) आणि (इ)

8) Which of the following countries have borders with Afghanistan ?

- a) Azerbaijan   b) Kyrgyzstan   c) Tajikistan
d) Turkmenistan   e) Uzbekistan

Answer Options :

- 1) (a), (b) and (e) only   2) (a), (b), (c) and (d) only
3) (c), (d) and (e) only   4) (a), (b), (c), (d) and (e)

(५) जागतिक खनिजे, उद्योग, वाहतूक आणि पर्यटन, वने, कृषी

१) जागतिक कृषी व्यवस्था, मासेमारी

१) जगातील सर्वात महत्वाची मासेमारीची ठिकाणे ..... कोणत्या प्रदेशात आढळतात.

- १) उबदार आणि थंड वातावरणीय प्रवाह एकत्र येतात
२) नद्या मोठ्या प्रमाणात गोडे पाणी समुद्रात सोडतात
३) उबदार आणि थंड सागरी प्रवाह एकत्र येतात
४) महाद्वीपीय शेल्फ लहरी आहे

1) The most important fishing grounds of the world are found in the regions where .....

- 1) warm and cold atmospheric currents meet
2) rivers drain out large amounts of freshwater into the sea
3) warm and cold oceanic currents meet
4) continental shelf is undulating

२) वने आणि पर्यावरण

- १) खालीलपैकी कोणते विषुववृत्त जंगलांचे वैशिष्ट्य/वैशिष्ट्ये आहेत/आहेत ?
अ) सतत छत तयार करणाऱ्या मुकुटांसह उंच, जवळच्या झाडांची उपस्थिती
ब) मोठ्या संख्येने प्रजातींचे सहअस्तित्व
क) एपिफाइट्सच्या असंख्य जातींची उपस्थिती

पर्यायी उत्तरे :

- १) (अ) आणि (ब) फक्त   २) (अ) आणि (क)   ३) (ब) आणि (क)   ४) (अ), (ब) आणि (क)
- 1) Which of the following is/are unique characteristic/characteristics of equatorial forests?
a) Presence of tall, closely set trees with crowns forming a continuous canopy
b) Coexistence of a large number of species
c) Presence of numerous varieties of epiphytes

Answer Options :

- 1) (a) and (b) only   2) (a) and (c)   3) (b) and (c)   4) (a), (b) and (c)
- २) गवताळ प्रदेशात, पर्यावरणीय उत्तराधिकाराची प्रक्रिया म्हणून, गवताऐवजी ..... मुळे झाडांची उगवण होत नाही.
१) कीटक आणि बुरशी   २) मर्यादित सूर्यप्रकाश आणि पोषक तत्वांची कमतरता
३) पाणी मर्यादा आणि आग   ४) वरीलपैकी काहीही नाही
- 2) In the grasslands, trees do not replace the grasses as a part of an ecological succession because of .....
- 1) insects and fungi   2) limited sunlight and paucity of nutrients
3) water limits and fire   4) None of the above
- ३) पानांचा कचरा इतर कोणत्याही बायोमपेक्षा वेगाने विघटित होतो आणि त्याच्या परिणामी मातीचा पृष्ठभाग बहुतेकवेळा उघडा पडतो. या प्रदेशात झाडांव्यतिरिक्त, मुख्यत्वे झाडांच्या वरच्या फांद्यांवर रुजलेल्या वनस्पती, झाडांवर चढून किंवा एपिफाइट्सच्या रूपात वाढणाऱ्या अनेक वनस्पती आढळतात. हे वर्णन ..... वनाचे आहे
१) सूचीपर्णी वने   २) कोरडी पानझडी वने
३) खारफुटीचे जंगल   ४) उष्णकटिबंधीय पर्जन्य वने
- 3) “Leaf litter decomposes faster than in any other biome and as a result the soil surface is often almost bare. Apart from trees, the vegetation is largely composed of plant forms that reach up into the canopy vicariously, by climbing the trees or growing as epiphytes, rooted on the upper branches of trees.” This is the most likely description of .....
- 1) Coniferous forest   2) Dry deciduous forest
3) Mangrove forest   4) Tropical rain forest
- ४) सॅव्हाना प्रदेशामध्ये विखुरलेली लहान झाडे असलेली गवताळ जमीन असते, तसेच तेथील विस्तृत भागात झाडे आढळत नाहीत. अशा क्षेत्रांतील वनविकास सामान्यतः एक किंवा अधिक किंवा काही घटकाद्वारे नियंत्रित केला जातो. असे घटक कोणते आहेत ?
अ) जमीन पोखरणारी वाळवी व तसम कीड   ब) आग   क) तृणभक्षी प्राणी
ड) हंगामी पाऊस   इ) मातीचे गुणधर्म
- पर्यायी उत्तरे :**
- १) अ, ब, क, ड   २) अ, ब, क, इ फक्त   ३) वरील सर्व   ४) ब, क, ड फक्त

4) The vegetation of savannah consists of grassland with scattered small trees, but extensive areas have no trees. The forest development in such areas is generally kept in check by one or more or a combination of some conditions. Which of the following are such conditions?

- a) Burrowing animals and termites   b) Fire
c) Grazing herbivores   d) Seasonal rainfall   e) Soil properties

Answer options :

- 1) a, b, c, d   2) a, b, c, e only   3) All the above   4) b, c, d only

५) मियावाकी पद्धत खालीलपैकी या गोष्टींसाठी प्रसिद्ध आहे:

- १) शुष्क आणि अर्ध शुष्क भागात व्यावसायिक शेतीला प्रोत्साहन
२) जनुकीय सुधारित वनस्पती वापरून बागांचा विकास
३) शहरी भागात लघु वनांची निर्मिती
४) किनारी भागात आणि समुद्राच्या पृष्ठभागावर पवन ऊर्जेची साठवण

5) The "Miyawaki method" is well known for the:

- 1) Promotion of commercial farming in arid and semi-arid areas
2) Development of gardens using genetically modified flora
3) Creation of mini forests in urban areas
4) Harvesting wind energy on coastal areas and on sea surfaces

६) २००४ च्या त्सुनामीने लोकांना हे लक्षात आणून दिले की खारफुटी वने ही किनारी आपत्तीविरुद्ध विश्र्वसनीय सेफ्टी हेज /सुरक्षा बचाव म्हणून काम करू शकतात. खारफुटी हे सेफ्टी हेज म्हणून कसे कार्य करतात ?

- १) खारफुटीची दलदल ही मानवी वस्त्यांना, ज्यामध्ये लोक राहत नाहीत किंवा बाहेर पडू शकत नाहीत अशा पट्ट्याद्वारे विभक्त करते
२) खारफुटी वने ही कोणत्याही नैसर्गिक आपत्तीनंतर लोकांना आवश्यक असलेले अन्न आणि औषधे दोन्ही पुरवतात
३) खारफुटीची झाडे दाट छतांसह उंच असतात आणि चक्रीवादळ किंवा त्सुनामी दरम्यान उत्कृष्ट निवारा म्हणून काम करतात.
४) खारफुटीची झाडे, त्यांना मुळे मोठ्या प्रमाणात असल्याने वादळ आणि भरतीमुळे उन्मळून पडत नाहीत.

6) The 2004 Tsunami made people, realize that mangroves can serve as a reliable safety hedge against coastal calamities. How do mangroves function as a safety hedge ?

- 1) The mangrove swamps separate human settlements from the sea a wide zone in which people neither live nor venture out
2) The mangroves provide both food and medicines which people are in need of after any natural disaster
3) The mangrove trees are tall with dense canopies and serve as an excellent shelter during a cyclone or tsunami
4) The mangrove trees do not get uprooted by storms and tides because of their extensive roots

७) उष्णकटिबंधीय पर्जन्य जंगल काढून टाकल्यास, उष्णकटिबंधीय पाणझडी जंगलाच्या तुलनेत त्याची लवकर पुनर्वाढ होत नाही. त्याचे कारण ..... हे आहे

- १) पर्जन्य/रेन फॉरेस्टच्या जमिनीतील पोषक तत्वांची कमतरता
२) पर्जन्य जंगलातील झाडांच्या प्रसारास कमी वाव असतो.
३) रेन फॉरेस्टच्या प्रजाती हळूहळू वाढतात
४) विदेशी प्रजाती रेन फॉरेस्टच्या सुपीक जमिनीवर आक्रमण करतात

- 7) If a tropical rain forest is removed, it does not regenerate quickly as compared to a tropical deciduous forest. This is because .....
- 1) the soil of rain forest is deficient in nutrients
  - 2) propagules of the trees in a rain forest have poor viability
  - 3) the rain forest species are slow-growing
  - 4) exotic species invade the fertile soil of rain forest
- ८) उत्पादकता कमी होण्याच्या क्रमाने खालीलपैकी कोणता परिसंस्थेचा क्रम योग्य आहे?
- १) महासागर, तलाव, गवताळ प्रदेश, खारफुटी
  - २) खारफुटी, महासागर, गवताळ प्रदेश, तलाव
  - ३) खारफुटी, गवताळ प्रदेश, तलाव, महासागर
  - ४) महासागर, खारफुटी, तलाव, गवताळ प्रदेश
- 8) Which one of the following is the correct sequence of ecosystems in the order of decreasing productivity?
- 1) Oceans, lakes, grasslands, mangroves
  - 2) Mangroves, oceans, grasslands, lakes
  - 3) Mangroves, grasslands, lakes, oceans
  - 4) Oceans, mangroves, lakes, grasslands
- ९) ट्रेड रिलेटेड ॲनॅलिसिस ऑफ फॉना अँड फ्लोरा इन कॉमर्स (TRAFFIC / ट्रॅफिक) च्या संदर्भात, खालीलपैकी कोणते विधान/ने बरोबर आहे/आहेत?
- अ) ट्रॅफिक हे संयुक्त राष्ट्र पर्यावरण कार्यक्रम (UNEP) अंतर्गत एक ब्यूरो आहे.
- ब) वन्य वनस्पती आणि प्राण्यांच्या व्यापारामुळे निसर्गाच्या संवर्धनाला धोका होणार नाही याची खात्री करणे हे ट्रॅफिकचे ध्येय आहे.
- पर्यायी उत्तरे :**
- १) (अ) फक्त
  - २) (ब) फक्त
  - ३) (अ) आणि (ब) दोन्ही
  - ४) (अ) किंवा (ब) दोन्हीही नाही
- 9) Which of the following statement is/are correct in respect of Trade Related Analysis of Fauna and Flora in Commerce (TRAFFIC) ?
- a) TRAFFIC is a bureau under United Nations Environment Programme (UNEP).
  - b) The mission of TRAFFIC is to ensure that trade in wild plants and animals is not a threat to the conservation of nature.

Answer Options :

- 1) (a) only
- 2) (b) only
- 3) Both (a) and (b)
- 4) Neither (a) nor (b)

२) खनिजे आणि ऊर्जा संसाधने, उद्योग

- १) 'रेअर अर्थ मेटल' नावाच्या घटकांच्या गटाच्या कमी पुरवठ्याबद्दल चिंता व्यक्त केली जात आहे. का?
- अ) या घटकांचा सर्वात मोठा उत्पादक असलेल्या चीनने त्यांच्या निर्यातीवर काही निर्बंध लादले आहेत.
- ब) चीन, ऑस्ट्रेलिया, कॅनडा आणि चिली व्यतिरिक्त हे घटक कोणत्याही देशात आढळत नाहीत.
- क) विविध प्रकारच्या इलेक्ट्रॉनिक वस्तूंच्या निर्मितीसाठी दुर्मिळ पृथ्वीचे धातू आवश्यक आहेत आणि या घटकांची मागणी वाढत आहे.

पर्यायी उत्तरे :

- १) (अ) आणि (ब) फक्त
- २) (अ) आणि (क)
- ३) (ब) आणि (क)
- ४) (अ), (ब) आणि (क)

- 1) Recently, there has been a concern over the short supply of a group of elements called 'rare earth metals'. Why?
- a) China, which is the largest producer of these elements, has imposed some restrictions on their export.
- b) Other than China, Australia, Canada and Chile, these elements are not found in any country.
- c) Rare earth metals are essential for the manufacture of various kinds of electronic items and there is a growing demand for these elements.

Answer Options :

- 1) (a) and (b) only   2) (a) and (c)   3) (b) and (c)   4) (a), (b) and (c)

३) वाहतूक आणि पर्यटन

- १) भारत आणि पूर्व आशिया दरम्यानची, जलवाहतूक-वेळ आणि अंतर खालीलपैकी कशाद्वारे कमी केले जाऊ शकते ?
- अ) मलेशिया आणि इंडोनेशिया दरम्यानची मलाक्का सामुद्रधुनी खोल करणे.
- ब) सियामचे आखात आणि अंदमान समुद्र यांच्यामधील क्रा इस्थमस दरम्यान एक नवीन कालवा खोदणे.

पर्यायी उत्तरे :

- १) (अ) फक्त   २) (ब) फक्त
३) (अ) आणि (ब) दोन्ही   ४) (अ) किंवा (ब) दोन्हीही नाही

- 1) Between India and East Asia, the navigation-time and distance can be greatly reduced by which of the following ?
- a) Deepening the Malacca straits between Malaysia and Indonesia.
- b) Opening a new canal across the Kra isthmus between the Gulf of Siam and Andaman Sea.

Answer Options :

- 1) (a) only   2) (b) only   3) Both (a) and (b)   4) Neither (a) nor (b)

भारताचा भौतिक, सामाजिक व आर्थिक भूगोल

(६) भारतीय उपखंडाची उत्क्रांती, हवामान, पर्जन्यमान

१) भारतीय उपखंडातील उत्क्रांती आणि भूरूपशास्त्र

- १) तुम्ही हिमालयात प्रवास करता तेव्हा खालीलपैकी कोणता हिमालय हा तरुण फोल्ड पर्वत असल्याचा पुरावा म्हणता येईल ?
अ) खोल दरी
ब) नदीचे मार्ग U-टर्न
क) समांतर पर्वत रांगा
ड) तीव्र उतारामुळे लँड-स्लाइडिंग होते

पर्यायी उत्तरे :

- १) (अ) आणि (ब) फक्त २) (अ), (ब) आणि (क) ३) (अ), (क) आणि (ड) ४) (अ), (ब), (क), (ड)
- 1) Which of the following can be said to be the evidences for Himalayas being young fold mountains, when you travel in Himalayas ?
a) Deep gorges
b) U-turn river courses
c) Parallel mountain ranges
d) Steep gradients causing land-sliding

Answer Options :

- 1) (a) and (b) only 2) (a), (b) and (c) 3) (a), (c) and (d) 4) (a), (b), (c), (d)

२) भारताचे हवामान व प्रादेशिक वैशिष्ट्ये

- १) खालच्या गंगेच्या मैदानात वर्षभर उच्च तापमानासह दमट हवामान असते. या प्रदेशासाठी खालीलपैकी कोणते पिक सर्वात योग्य आहे ?
१) भात आणि कापूस २) गहू आणि ताग ३) भात आणि ताग ४) गहू आणि कापूस
- 1) The lower Gangetic plain is characterised by humid climate with high temperature throughout the year. Which one among the following pairs of crops is most suitable for this region ?
1) Paddy and cotton 2) Wheat and Jute 3) Paddy and Jute 4) Wheat and cotton
- २) खालीलपैकी कोणत्या राज्यात ऑर्किड्सच्या मोठ्या जातीच्या लागवडीसाठी सर्वात योग्य हवामानस्थिती आहे की ज्यामुळे कमी खर्चात जास्त उत्पादन करणाऱ्या ऑर्किड्सची लागवड करून तेथे निर्यातभिमुख उद्योग विकसित होऊ शकतात ?
१) आंध्र प्रदेश २) अरुणाचल प्रदेश ३) मध्य प्रदेश ४) उत्तर प्रदेश
- 2) Among the following States, which one has the most suitable climatic conditions for the cultivation of a large variety of orchids with minimum cost of production, and can develop an export oriented industry in this field ?
1) Andhra Pradesh 2) Arunachal Pradesh
3) Madhya Pradesh 4) Uttar Pradesh
- ३) भारतातील एका राज्याची खालील वैशिष्ट्ये आहेत:
अ) त्याचा उत्तरेकडील भाग शुष्क व अर्ध-शुष्क आहे.
ब) त्याचा मध्य भाग कापूस उत्पादन करतो.
क) नगदी पिकांची लागवड अन्न पिकांच्या तुलनेत प्रमुख आहे.
वरील सर्व वैशिष्ट्ये खालीलपैकी कोणत्या राज्याची आहेत ?
१) आंध्र प्रदेश २) गुजरात ३) कर्नाटक ४) तामिळनाडू

- 3) A state in India has the following characteristics :
- Its northern part is arid and semi-arid.
  - Its central part produces cotton.
  - Cultivation of cash crops is predominant over food crops.
- Which one of the following states has all of the above characteristics ?
- 1) Andhra Pradesh   2) Gujarat   3) Karnataka   4) Tamil Nadu
- ४) भारतातील एका विशिष्ट राज्याची खालील वैशिष्ट्ये आहेत :
- हे त्याच अक्षांशावर स्थित आहे जे उत्तर राजस्थानमधून जाते.
  - त्याचे ८०% पेक्षा जास्त क्षेत्र जंगलाखाली आहे.
  - या राज्यात १२% पेक्षा जास्त वन संरक्षण संरक्षित क्षेत्र नेटवर्क आहे.
- खालीलपैकी कोणत्या राज्यात वरील सर्व वैशिष्ट्ये आहेत ?
- १) अरुणाचल प्रदेश   २) आसाम   ३) हिमाचल प्रदेश   ४) उत्तराखंड
- 4) A particular State in India has the following characteristics :
- It is located on the same latitude which passes through northern Rajasthan.
  - It has over 80% of its area under forest cover.
  - Over 12% of forest cover constitutes Protected Area Network in this State.
- Which one among the following States has all the above characteristics?
- 1) Arunachal Pradesh   2) Assam   3) Himachal Pradesh   4) Uttarakhand

३) भारतातील पर्जन्यमान

- १) खालीलपैकी कोणते विधान बरोबर आहे/आहेत ?
- मान्सूनचा कालावधी दक्षिण भारतापासून उत्तर भारतापर्यंत कमी होतो.
  - भारताच्या उत्तरेकडील मैदानी भागात वार्षिक पावसाचे प्रमाण पूर्वेकडून पश्चिमेकडे कमी होते.
- पर्यायी उत्तरे :
- १) (अ) फक्त   २) (ब) फक्त
३) दोन्ही (अ) आणि (ब)   ४) दोन्हीही (अ) किंवा (ब) नाही
- 1) Which of the statements given below is/are correct?
- The duration of the monsoon decreases from southern India to northern India.
  - The amount of annual rainfall in the northern plains of India decreases from east to west.
- Answer Options :**
- 1) (a) only   2) (b) only   3) Both (a) and (b)   4) Neither (a) nor (b)
- २) भारतीय मान्सूनचा अंदाज व्यक्त करताना बातम्यांमध्ये कधी कधी 'इंडियन ओशन डीपोल (IOD)' चा उल्लेख केला जातो, खालीलपैकी कोणते विधान बरोबर आहे/आहेत ?
- उष्णकटिबंधीय पश्चिम हिंदी महासागर आणि उष्णकटिबंधीय पूर्व प्रशांत महासागर यांच्यातील समुद्राच्या पृष्ठभागाच्या तापमानातील फरकाने IOD घटना दर्शविली जाते.
  - मान्सूनवरील एल निनोच्या प्रभावावर आयओडी घटना प्रभावित करू शकते.
- पर्यायी उत्तरे :
- १) (अ) फक्त   २) (ब) फक्त
३) (अ) आणि (ब) दोन्ही   ४) (अ) किंवा (ब) दोन्हीही नाही

- 2) With reference to 'Indian Ocean Dipole (IOD)' sometimes mentioned in the news while forecasting Indian monsoon, which of the following statements is/are correct?
- a) IOD phenomenon is characterised by a difference in sea surface temperature between tropical Western Indian Ocean and tropical Eastern Pacific Ocean.
- b) An IOD phenomenon can influence an El Nino's impact on the monsoon.

Answer Options :

- 1) (a) only   2) (b) only   3) Both (a) and (b)   4) Neither (a) nor (b)

(७) प्रमुख भौतिक प्रदेश – हिमालय, पर्वत, पठार, वाळवंट क्षेत्र, किनारी भाग, बेटे, नद्या आणि प्रकल्प

१) हिमालय आणि इतर पर्वतरांगा

- १) खालीलपैकी कोणते विधान/ने बरोबर आहे/आहेत ?
- अ) भारतात हिमालय फक्त पाच राज्यांमध्ये पसरलेला आहे.
- ब) पश्चिम घाट फक्त पाच राज्यांमध्ये पसरलेला आहे.
- क) पुलिकट तलाव फक्त दोन राज्यांमध्ये पसरलेला आहे.
- पर्यायी उत्तरे :**
- १) (क) फक्त   २) (अ) आणि (क)   ३) (ब) आणि (क)   ४) (अ), (ब) आणि (क)
- 1) Which of the statements given below is/are correct ?
- a) In India, the Himalayas are spread over five States only.
- b) Western Ghats are spread over five States only.
- c) Pulicat Lake is spread over two States only.

Answer Options :

- 1) (c) only   2) (a) and (c)   3) (b) and (c)   4) (a), (b) and (c)

- २) पर्वत – शिखर यांच्यासंदर्भात खालीलपैकी कोणती जोडी/ऱ्या बरोबर जुळली/ल्या आहे/त ?
- अ) नामचा बरवा – गढवाल हिमालय
- ब) नंदा देवी – कुमाऊँ हिमालय
- क) नोकरेक – सिक्कीम हिमालय

पर्यायी उत्तरे :

- १) (अ) आणि (ब)   २) (ब) फक्त   ३) (अ) आणि (क)   ४) (क) फक्त

- 2) Which of the pairs regarding Peak & Mountains given below is/are correctly matched ?
- a) Namcha Barwa - Garhwal Himalaya
- b) Nanda Devi – Kumaon Himalaya
- c) Nokrek – Sikkim Himalaya

Answer Options :

- 1) (a) and (b)   2) (b) only   3) (a) and (c)   4) (c) only

- ३) खालीलपैकी कोणती/त्या जोडी/जोड्या बरोबर जुळली/ल्या आहे/आहेत ?
अ) नोकरेक बायोस्फीअर रिझर्व्ह : गारो हिल्स
ब) लॉगटक (लोकतक) तलाव : बरेल पर्वतरांगा
क) नामदाफा राष्ट्रीय उद्यान : डफला हिल्स

पर्यायी उत्तरे :

- १) (अ) आणि (ब) फक्त २) (अ) आणि (क) ३) (ब) आणि (क) ४) (अ), (ब) आणि (क)
3) Which of the pairs given below is/are correctly matched?
a) Nokrek Biosphere Reserve : Garo Hills
b) Logtak (Loktak) Lake : Barail Range
c) Namdapha National Park : Dafla Hills

Answer Options :

- 1) (a) and (b) only 2) (a) and (c) 3) (b) and (c) 4) (a), (b) and (c)

२) पठारे, मैदानी प्रदेश व वाळवंटक्षेत्र

- १) खालीलपैकी कोणती/त्या जोडी/जोड्या बरोबर जुळली/ल्या आहे/आहेत ?

टेकड्या	प्रदेश
अ) वेलची टेकड्या	कोरोमंडल किनारा
ब) कैमूर टेकड्या	कोकण किनारा
क) महादेव हिल्स	मध्य भारत
ड) मिकीर हिल्स	ईशान्य भारत.

पर्यायी उत्तरे :

- १) (अ) आणि (ब) फक्त २) (अ) आणि (क) ३) (क) आणि (ड) ४) (ब) आणि (क) फक्त
1) Which of the pairs given below is/are correctly matched?

Hills	Region
a) Cardamom Hills	Coromandel Coast
b) Kaimur Hills	Konkan Coast
c) Mahadeo Hills	Central India
d) Mikir Hills	North-East India.

Answer Options :

- 1) (a) and (b) only 2) (a) and (c) only 3) (c) and (d) 4) (b) and (c) only

३) किनारी भाग, बेटे, पाणथळ प्रदेश

- १) भारतातील एखाद्या ठिकाणी, तुम्ही समुद्रकिनारी उभे राहून समुद्र पाहिल्यास, तुम्हाला असे दिसून येईल की समुद्राचे पाणी किनाऱ्याच्या रेषेपासून काही किलोमीटर मागे सरकते आणि दिवसातून दोनदा पुन्हा किनाऱ्यावर येते. जेव्हा पाणी कमी होते तेव्हा समुद्राच्या तळावरून चालता येते. .... येथे ही अनोखी घटना पाहायला मिळते.

- १) भावनगर २) भीमुनिपट्टणम ३) चांदीपूर ४) नागपट्टीनम
1) At one of the places in India, if you stand on the seashore and watch the sea, you will find that the sea water recedes from the shore line a few kilometres and comes back to the shore, twice a day, and you can actually walk on the sea floor when the water recedes. This unique phenomenon is seen at
1) Bhavnagar 2) Bheemunipatnam 3) Chandipur 4) Nagapattinam

- २) भारतातील पाणथळ प्रदेशांच्या संदर्भात, खालीलपैकी कोणते विधान बरोबर आहे/आहेत ?
अ) देशाचे एकूण भौगोलिक क्षेत्र आर्द्र प्रदेशांच्या श्रेणीतील इतर राज्यांच्या तुलनेत गुजरातमध्ये अधिक नोंदवले गेले आहे.
ब) भारतात, तटीय पाणथळ भूभागाचे एकूण भौगोलिक क्षेत्र अंतर्देशीय पाणथळ क्षेत्रापेक्षा मोठे आहे.

पर्यायी उत्तरे :

- १) (अ) फक्त
२) (ब) फक्त
३) दोन्ही (अ) आणि (ब)
४) दोन्हीही (अ) किंवा (ब) नाही
- 2) With reference to the wetlands of India, which of the statements given below is/are correct?
a) The country's total geographical area under the category of wetlands is recorded more in Gujarat as compared to other States.
b) In India, the total geographical area of coastal wetlands is larger than that of inland wetlands.

Answer Options :

- 1) (a) only   2) (b) only   3) Both (a) and (b)   4) Neither (a) nor (b)

- ३) खालील जोड्या विचारात घ्या:

पाणथळ प्रदेश

- अ) हरीके पाणथळ प्रदेश
ब) केवलदेव घाना राष्ट्रीय उद्यान
क) कोल्लेरू तलाव
वरीलपैकी कोणती जोडी बरोबर जुळली/आहे ?

नद्यांचा संगम

- बियास आणि सतलज/सतलज यांचा संगम
बनास आणि चंबळ यांचा संगम
मुशी आणि कृष्णाचा संगम

- १) (अ) फक्त   २) (अ) आणि (ब) फक्त   ३) (अ), (ब) आणि (क)   ४) (ब) आणि (क) फक्त

- 3) Which of the pair/s given below is/are correctly matched ?

Wetlands

- a) Harike Wetlands
b) Keoladeo Ghana National Park
c) Kolleru Lake

Confluence of rivers

- Confluence of Beas and Satluj/Sutlej
Confluence of Banas and Chambal
Confluence of Musi and Krishna

Answer Options :

- 1) (a) only   2) (a) and (b) only   3) (a), (b) and (c)   4) (b) and (c) only

- ४) खाली दिलेल्या किती जोड्या बरोबर जुळल्या आहेत ?

वेटलँड/लेक - लोकेशन

- अ) होकेरा वेटलँड - पंजाब
क) रुद्रसागर सरोवर - त्रिपुरा

- ब) रेणुका वेटलँड - हिमाचल प्रदेश
ड) सस्थमकोट्टा तलाव - तामिळनाडू

पर्यायी उत्तरे :

- १) फक्त एक जोडी   २) फक्त दोन जोड्या   ३) फक्त तीन जोड्या   ४) सर्व चार जोड्या

- 4) How many pairs given above are correctly matched ?

Wetland / Lake - Location

- a) Hokera Wetland – Punjab
c) Rudrasagar Lake — Tripura

- b) Renuka Wetland – Himachal Pradesh
d) Sasthamkotta Lake – Tamil Nadu

Answer Options :

- 1) Only one pair   2) Only two pairs   3) Only three pairs   4) All four pairs

४) नद्या, सरोवरे आणि प्रकल्प

१) सियाचीन ग्लेशियर येथे स्थित आहे .....

- १) अक्साई चिनच्या पूर्वेला
३) गिलगिटच्या उत्तरेस

- २) लेहच्या पूर्वेला
४) नुब्रा खोऱ्याच्या उत्तरेस

1) Siachen Glacier is situated to the

- 1) East of Aksai Chin
3) North of Gilgit

- 2) East of Leh
4) North of Nubra Valley

२) खालीलपैकी कोणती/त्या जोडी/जोड्या बरोबर जुळली/ल्या आहे/ आहेत ?

हिमनदी

- अ) बंदरपंच
ब) बारा शिग्री
क) मिलम
ड) सियाचीन
इ) झेम्

नदी

- यमुना
चनाब
मंदाकिनी
नुब्रा
मानस

पर्यायी उत्तरे :

- १) (अ) आणि (ब) फक्त २) (अ), (ब) आणि (ड) ३) (अ), (क) आणि (ड) ४) (अ), (ब), (क), (ड)

2) Which of the pair/s given below is/are correctly matched ?

Glacier

- a) Bandar punch
b) Bara Shigri
c) Milam
d) Siachen
e) Zemu

River

- Yamuna
Chenab
Mandakini
Nubra
Manas

Answer Options :

- 1) (a) and (b) only 2) (a), (b) and (d) 3) (a), (c) and (d) 4) (a), (b), (c), (d)

३) सिंधू नदी प्रणालीतील खालील चार नद्यांच्या संदर्भात, त्यातील तीन नद्या एका नदीच्या उपनद्या असून, ते थेट सिंधू नदीला मिळते. खालीलपैकी, अशी कोणती नदी आहे जी थेट सिंधूला मिळते ?

- १) चिनाब २) झेलम ३) रावी ४) सतलज

3) With reference to the Indus river system of the following four rivers, three of them pour into one of them, which joins the Indus direct. Among the following, which one is such river that joins the Indus direct?

- 1) Chenab 2) Jhelum 3) Ravi 4) Sutlej

४) ब्रह्मपुत्रेच्या उपनद्या/उपनद्या खालीलपैकी कोणती/आहेत ?

- अ) दिबांग ब) कामेंग क) लोहित

पर्यायी उत्तरे :

- १) (अ) फक्त २) (अ) आणि (ब) फक्त ३) (अ), (ब) आणि (क) ४) (ब) आणि (क) फक्त

4) Which of the following is/are tributary/tributaries of Brahmaputra?

- a) Dibang b) Kameng c) Lohit

Answer Options :

- 1) (a) only 2) (a) and (b) only 3) (a), (b) and (c) 4) (b) and (c) only

- ५) खालीलपैकी कोणती नदी अरुणाचल प्रदेशातून वाहते ?
अ) बराक   ब) लोहित   क) सुबनसिरी
पर्यायी उत्तरे :
१) (अ) आणि (ब) फक्त   २) (अ) आणि (क)   ३) (ब) आणि (क)   ४) (अ), (ब) आणि (क)
- 5) Which of the following river/s flows/flow through Arunachal Pradesh?
a) Barak   b) Lohit   c) Subansiri
Answer Options :
1) (a) and (b) only   2) (a) and (c)   3) (b) and (c)   4) (a), (b) and (c)
- ६) तीस्ता नदीच्या संदर्भात खालीलपैकी कोणते विधान बरोबर आहे/आहेत ?
अ) तीस्ता नदीचा उगम ब्रह्मपुत्रासारखाच आहे परंतु ती सिक्कीममधून वाहते.
ब) रंगीत नदीचा उगम सिक्कीममध्ये होतो आणि ती तीस्ता नदीची उपनदी आहे.
क) तीस्ता नदी भारत आणि बांगलादेशच्या सीमेवर बंगालच्या उपसागरात वाहते.
पर्यायी उत्तरे :
१) (अ) आणि (ब) फक्त   २) (अ) आणि (क)   ३) (ब) फक्त   ४) (अ), (ब) आणि (क)
- 6) Which of the following statement is/are correct with reference to river Teesta ?
a) The source of river Teesta is the same as that of Brahmaputra but it flows through Sikkim.
b) River Rangeet originates in Sikkim and it is a tributary of river Teesta.
c) River Teesta flows into Bay of Bengal on the border of India and Bangladesh.
Answer Options :
1) (a) and (b) only   2) (a) and (c)   3) (b) only   4) (a), (b) and (c)
- ७) खालील नद्यांचा विचार करा :
अ) ब्राह्मणी   ब) नागवली   क) सुबर्णरेखा   ड) वंशधारा
वरीलपैकी कोणत्या नद्यांचा उगम पूर्व घाटातून होतो ?
१) (अ) आणि (ब) फक्त   २) (ब) आणि (ड)   ३) (अ), (क) आणि (ड)   ४) (अ), (ब), (क), (ड)
- 7) Consider the following rivers:
a) Brahmani   b) Nagavali   c) Subarnarekha   d) Vamsadhara
Which of the above rise from the Eastern Ghats?
1) (a) and (b) only   2) (b) and (d)   3) (a), (c) and (d)   4) (a), (b), (c), (d)
- ८) खालीलपैकी कोणत्या नद्या गोदावरीच्या उपनद्या आहेत ?
अ) वंशधारा   ब) इंद्रावती   क) प्राणहिता   ड) पेन्नार
पर्यायी उत्तरे :
१) अ, ब, क, ड   २) अ, ब, क फक्त   ३) अ, क फक्त   ४) ब, क, ड फक्त
- 8) Which of the following are tributaries of Godavari?
a) Vamsadhara   b) Indravati   c) Pranahita   d) Pennar
Answer options :
1) a, b, c, d   2) a, b, c, only   3) b, c only   4) b, c, d

- ९) खालीलपैकी कोणत्या नद्यांना जोडण्याचे काम हाती घेण्यात आले?
१) कावेरी आणि तुंगभद्रा २) गोदावरी आणि कृष्णा ३) महानदी आणि सोन ४) नर्मदा आणि ताप्ती
- 9) Recently, linking of which of the following rivers was undertaken?
1) Cauvery and Tungabhadra 2) Godavari and Krishna
3) Mahanadi and Sone 4) Narmada and Tapti
- १०) नर्मदा नदी पश्चिमेकडे वाहते, तर इतर बहुतेक मोठ्या द्वीपकल्पीय नद्या पूर्वेकडे वाहतात. का?
अ) ती एक रेखीय रिफ्ट दरी व्यापते.
ब) जर विंध्य आणि सत्पुरा यांच्या मध्ये वाहते.
क) मध्य भारतापासून पश्चिमेकडे जमिनीचा उतार.
पर्यायी उत्तरे :
१) (अ) फक्त २) (अ) आणि (ब) फक्त ३) (अ), (ब) आणि (क) ४) (ब) आणि (क) फक्त
- 10) The Narmada river flows to the west, while most other large peninsular rivers flow to the east. Why?
a) It occupies a linear rift valley.
b) It flows between the Vindhyas and the Satpuras.
c) The land slopes to the west from Central India.
Answer Options :
1) (a) only 2) (a) and (b) only 3) (a), (b) and (c) 4) (b) and (c) only
- ११) खालीलपैकी कोणती/त्या जोडी/जोड्या बरोबर जुळली/ल्या आहे/ आहेत?
प्रसिद्ध ठिकाण नदी
अ) पंढरपूर चंद्रभागा
ब) तिरुचिरापल्ली कावेरी
क) हम्पी मलप्रभा
पर्यायी उत्तरे :
१) (अ) आणि (ब) फक्त २) (अ), (ब) आणि (क) ३) (अ) आणि (क) ४) (ब) फक्त
- 11) Consider the following pairs

Famous place	River
a) Pandharpur	Chandrabhaga
b) Tiruchirappalli	Cauvery
c) Hampi	Malaprabha

Answer Options :
1) (a) and (b) only 2) (a), (b) and (c) 3) (a) and (c) 4) (b) only
- १२) दक्षिण भारतातील गांडीकोटा कॅनियन खालीलपैकी कोणत्या नदीने निर्माण केले आहे?
१) कावेरी २) मंजिरा ३) पेन्नार ४) तुंगभद्रा
- 12) Gandikota canyon of South India was created by which one of the following rivers ?
1) Cauvery 2) Manjira 3) Pennar 4) Tungabhadra
- १३) भारताच्या संदर्भात दिडवाना, कुचामन, सरगोल आणि खातू ही ..... यांची नावे आहेत.
१) ग्लेशियर्स २) खारफुटीचे क्षेत्र ३) रामसर साइट्स ४) खारे तलाव
- 13) With reference to India, Didwana, Kuchaman, Sargol and Khatu are the names of .....
1) Glaciers 2) Mangrove areas 3) Ramsar sites 4) Saline lakes

- १४) खालीलपैकी कोणते कृत्रिम तलाव आहे ?
१) कोडाईकनाल (तामिळनाडू) २) कोल्लेरू (आंध्र प्रदेश)
३) नैनिताल (उत्तराखंड) ४) रेणुका (हिमाचल प्रदेश)
- 14) Which one of the following is an artificial lake?
1) Kodaikanal (Tamil Nadu) 2) Kolleru (Andhra Pradesh)
3) Nainital (Uttarakhand) 4) Renuka (Himachal Pradesh)
- १५) अलियार, इसापूर आणि कंगसबती या नावाने ओळखल्या जाणार्या ठिकाणी काय साम्य आहे ?
१) नुकतेच युरेनियमचे साठे सापडले २) उष्णकटिबंधीय पावसाची जंगले
३) भूमिगत गुहा प्रणाली ४) पाण्याचे साठे
- 15) What is common to the places known as Aliyar, Isapur and Kangsabati?
1) Recently discovered uranium deposits 2) Tropical rain forests
3) Underground cave systems 4) Water reservoirs
- १६) खाली दिलेल्या किती जोड्या बरोबर जुळत नाहीत ?
जलाशय - राज्य
अ) घटप्रभा - तेलंगणा ब) गांधी सागर - मध्यप्रदेश
क) इंदिरा सागर - आंध्रप्रदेश ड) मैथॉन - छत्तीसगड
पर्यायी उत्तरे :
१) फक्त एक जोडी २) फक्त दोन जोड्या ३) फक्त तीन जोड्या ४) सर्व चार जोड्या
- 16) How many pairs given below are not correctly matched ?
Reservoirs - States
a) Ghataprabha – Telangana b) Gandhi Sagar – Madhya Pradesh
c) Indira Sagar – Andhra Pradesh d) Maithon – Chhattisgarh
Answer Options :
1) Only one pair 2) Only two pairs 3) Only three pairs 4) All four pairs
- १७) नदीपात्रात मोठ्या प्रमाणात वाळू उत्खननाचे संभाव्य परिणाम खालीलपैकी कोणते आहेत ?
अ) नदीतील क्षारता कमी होते
ब) भूजलाचे प्रदूषण
क) भूजल पातळी कमी होते
पर्यायी उत्तरे :
१) (अ) आणि (ब) फक्त २) (अ) आणि (क) ३) (ब) आणि (क) ४) (अ), (ब) आणि (क)
- 17) Which of the following is/are the possible consequence/s of heavy sand mining in riverbeds?
a) Decreased salinity in the river
b) Pollution of groundwater
c) Lowering of the water-table
Answer Options :
1) (a) and (b) only 2) (a) and (c) 3) (b) and (c) 4) (a), (b) and (c)

(८) लोकसंख्या, भाषा, जमाती आणि वंश, भौगोलिक राजकारण

१) भारताची लोकसंख्या

१) खाली नमूद केलेल्या राज्यांच्या संदर्भात, राज्याच्या एकूण क्षेत्रफळाच्या टक्केवारीच्या संदर्भात, खालीलपैकी योग्य चढता क्रम कोणता आहे?

अ) छत्तीसगड   ब) मध्य प्रदेश   क) महाराष्ट्र   ड) ओडिशा

पर्यायी उत्तरे :

१) क-ड-अ-ब   २) क-ब-ड-अ   ३) ब-क-अ-ड   ४) ड-ब-क-अ

1) CWith reference to the States mentioned below, in terms of percentage of forest cover to the total area of State, which one of the following is the correct ascending order?

a) Chhattisgarh   b) Madhya Pradesh   c) Maharashtra   d) Odisha

Answer Options :

1) c - d - a - b   2) c - b - d - a   3) b - c - a - d   4) d - b - c - a

२) लोकसंख्या स्थलांतर, नागरीकरण व वस्ती भूगोल

३) भारतातील आदिवासी, जमाती आणि वंश, भाषा

१) खालीलपैकी कोणती/त्या जोडी/जोड्या बरोबर जुळली/ल्या आहे/ आहेत ?

जमात	राज्य
अ) लिंबू (लिंबू)	सिक्कीम
ब) कार्बी	हिमाचल प्रदेश
क) डोंगरिया कोंध	ओडिशा
ड) बोंडा	तामिळनाडू

पर्यायी उत्तरे :

१) (अ) आणि (ब) फक्त   २) (अ) आणि (क) फक्त   ३) (ब), (क) आणि (ड)   ४) (अ), (ब), (क), (ड)

1) Which of the pairs given below is/are correctly matched?

Tribe	State
a) Limboo (Limbu)	Sikkim
b) Karbi	Himachal Pradesh
c) Dongaria Kondh	Odisha
d) Bonda	Tamil Nadu

Answer Options :

1) (a) and (b) only   2) (a) and (c) only   3) (b), (c) and (d)   4) (a), (b), (c), (d)

२) 'भारतातील चांगपा समुदाया'च्या संदर्भात खालीलपैकी कोणते विधान बरोबर आहे/आहे, खालील विधानांचा विचार करा:

अ) ते प्रामुख्याने उत्तराखंड राज्यात राहतात.
ब) ते पश्चिमा शेळ्या पाळतात ज्यातून चांगली लोकर मिळते.
क) त्यांना अनुसूचित जमातीच्या श्रेणीत ठेवले जाते.

पर्यायी उत्तरे :

१) (अ) फक्त   २) (ब) आणि (क) फक्त   ३) (क) फक्त   ४) (अ), (ब) आणि (क)

- 2) Which of the following statement is/are correct with reference to 'Changpa community of India, consider the following statements :
- They live mainly in State of Uttarakhand.
  - They rear the Pashmina goats that yield a fine wool.
  - They are kept in the category of Scheduled Tribes.

Answer Options :

- a) (a) only   b) (b) and (c) only   c) (c) only   d) (a), (b) and (c)
- 3) मंगनियार नावाचा लोकांचा समुदाय त्यांच्यासाठी प्रसिद्ध आहे.
- ईशान्य भारतातील मार्शल आर्ट्स.
  - उत्तर-पश्चिम भारतातील संगीत परंपरा.
  - दक्षिण भारतातील शास्त्रीय गायन संगीत.
  - मध्य भारतातील पिएट्र ड्युरा परंपरा.
- 3) A community of people called Manganiyars is well-known for their .....
- martial arts in North-East India.
  - musical tradition in North-West India.
  - classical vocal music in South India.
  - Pietra dura tradition in Central India.
- 4) भारतातील विशेषतः असुरक्षित आदिवासी गटां (PVTGs) च्या संदर्भात, खालीलपैकी कोणते विधान/ने बरोबर आहे/ आहेत ?
- PVTGs १८ राज्ये आणि एका केंद्रशासित प्रदेशात राहतात.
  - स्थिर किंवा घटणारी लोकसंख्या हा PVTG स्थिती निश्चित करण्यासाठी निकषांपैकी एक आहे.
  - देशात आतापर्यंत अधिकृतपणे अधिसूचित ९५ PVTG आहेत.
  - Béba आणि कोंडा रेड्डी जमातींचा PVTG च्या यादीत समावेश आहे.
- पर्यायी उत्तरे :**
- (अ) आणि (ब) फक्त २) (अ), (ब) आणि (क) ३) (अ), (क) आणि (ड) ४) (अ), (ब), (क), (ड)
- 4) Which of the following statements is/are correct regarding Particularly Vulnerable Tribal Groups (PVTGs) in India:
- PVTGs reside in 18 States and one Union Territory.
  - A stagnant or declining population is one of the criteria for determining PVTG status.
  - There are 95 PVTGs officially notified in the country so far.
  - Irular and Konda Reddi tribes are included in the list of PVTGs.

Answer Options :

- 1) (a) and (b) only   2) (a), (b) and (d)   3) (a), (c) and (d)   4) (a), (b), (c), (d)
- ५) अलीकडे खालीलपैकी कोणत्याला अभिजात भाषेचा दर्जा देण्यात आला ?
- ओडिया   २) कोकणी   ३) भोजपुरी   ४) आसामी
- 5) Which one of the following was given classical language status recently?
- Odia   2) Konkani   3) Bhojpuri   4) Assamese

४) भारताचा राजकीय भूगोल

- १) भारतातील राज्यांची खालीलपैकी कोणती जोडी पूर्वेकडील आणि सर्वात पश्चिमेकडील राज्य दर्शवते ?
- आसाम आणि राजस्थान   २) अरुणाचल प्रदेश आणि राजस्थान
  - आसाम आणि गुजरात   ४) अरुणाचल प्रदेश आणि गुजरात
- 1) Which of the following pairs of States of India indicates the easternmost and Westernmost State?
- Assam and Rajasthan   2) Arunachal Pradesh and Rajasthan
  - Assam and Gujarat   4) Arunachal Pradesh and Gujarat

- २) खालीलपैकी कोणते भौगोलिकदृष्ट्या ग्रेट निकोबारच्या सर्वात जवळ आहे?
१) सुमात्रा   २) बोर्नो   ३) जावा   ४) श्रीलंका
- 2) Which of the following is geographically closest to Great Nicobar?
1) Sumatra   2) Borneo   3) Java   4) Sri Lanka

(९) भारत : कृषी, वनस्पती, खनिजे आणि ऊर्जा संसाधने

- १) भारतातील शेती, मासेमारी
२) मृदा व पीके, फलोद्यान
३) सिंचन आणि जलसंधारण
४) भारतातील वनसंपत्ती
५) राष्ट्रीय उद्याने, अभयारण्ये

१) भारतातील शेती, मासेमारी

- १) मिश्र शेतीचे खालीलपैकी कोणते वैशिष्ट्य आहे?
१) नगदी पिके आणि अन्न पिके दोन्हीची लागवड
२) एकाच शेतात दोन किंवा अधिक पिकांची लागवड
३) जनावरांचे संगोपन आणि पिकांची एकत्रित लागवड
४) वरीलपैकी काहीही नाही
- 1) Which of the following is the chief characteristic of 'mixed farming'?
1) Cultivation of both cash crops and food crops
2) Cultivation of two or more crops in the same field
3) Rearing of animals and cultivation of crops together
4) None of the above
- २) भारतीय शेतीतील परिस्थितीच्या संदर्भात, संवर्धन शेती या संकल्पनेला महत्त्व आहे. खालीलपैकी कोणते संवर्धन कृषी अंतर्गत येते?
अ) मोनोकल्चर पद्धती टाळणे
ब) किमान मशागत करणे
क) लागवडीच्या पिकांची लागवड टाळणे
ड) मातीचा पृष्ठभाग झाकण्यासाठी पिकांचे अवशेष वापरणे
इ) अवकाशीय आणि ऐहिक क्रॉप क्रम/पीक रोटेशनचा अवलंब करणे
- पर्यायी उत्तरे :**
१) अ, ब, क, ड आणि इ   २) अ, ब, ड आणि इ   ३) ब, क आणि ड फक्त   ४) ब, ड आणि इ

- 2) With reference to the circumstances in Indian agriculture, the concept of “Conservation Agriculture” assumes significance” Which of the following fall under the Conservation Agriculture?
- Avoiding the monoculture practices
  - Adopting minimum tillage
  - Avoiding the cultivation of plantation crops
  - Using crop residues to cover soil surface
  - Adopting spatial and temporal crop sequencing/crop rotations

Answer options :

- 1) a, b, c, d and e   2) a, b, d and e only   3) b, c and d only   4) b, d and e

- ३) पर्माकल्चर शेती ही पारंपरिक रासायनिक शेतीपेक्षा वेगळी कशी आहे ?
- अ) पर्माकल्चर फार्मिंग एकपीक पद्धतीस परावृत्त करते, परंतु पारंपारिक रासायनिक शेतीमध्ये एकपीक पद्धती जास्त प्रभावी/प्रबळ असतात.
- ब) पारंपारिक रासायनिक शेतीमुळे जमिनीची क्षारता वाढू शकते परंतु पर्माकल्चर शेतीमध्ये अशी घटना दिसून येत नाही.
- क) पारंपारिक रासायनिक शेती अर्ध-शुष्क प्रदेशात सहज शक्य आहे परंतु अशा प्रदेशात पर्माकल्चर शेती सहज शक्य नाही.
- ड) पर्माकल्चर शेतीमध्ये मल्लिंगचा वापर खूप महत्वाचा आहे, परंतु पारंपारिक रासायनिक शेतीमध्ये तसे करणे आवश्यक नाही.

पर्यायी उत्तरे :

- १) (अ) आणि (क) फक्त   २) (अ), (ब) आणि (ड)   ३) (ड) फक्त   ४) (ब) आणि (क) फक्त

- 3) How is permaculture farming different from conventional chemical farming?
- Permaculture farming discourages monocultural practices but in conventional chemical farming, monoculture practices are pre-dominant.
  - Conventional chemical farming can cause increase in soil salinity but the occurrence of such phenomenon is not observed in permaculture farming.
  - Conventional chemical farming is easily possible in semi-arid regions but permaculture farming is not so easily possible in such regions.
  - Practice of mulching is very important in permaculture farming but not necessarily so in conventional chemical farming

Answer Options :

- 1) (a) and (c) only   2) (a), (b) and (d)   3) (d) only   4) (b) and (c) only

- ४) हवामान-स्मार्ट शेतीसाठी भारताच्या तयारीच्या संदर्भात, खालीलपैकी कोणते विधान/ने बरोबर आहे/आहेत ?
- अ) भारतातील 'क्लायमेट-स्मार्ट व्हिलेज' प्रकल्प हा आंतरराष्ट्रीय संशोधन कार्यक्रम, हवामान बदल, कृषी आणि अन्न सुरक्षा (CCAFS) च्या नेतृत्वाखालील प्रकल्पाचा एक भाग आहे.
- ब) फ्रान्समध्ये मुख्यालय असलेल्या आंतरराष्ट्रीय कृषी संशोधन (CGIAR) संस्थेच्या सल्लागार समितीच्या मार्गदर्शनाखाली CCAFS चा प्रकल्प राबविला जातो.
- क) भारतातील सेमीअॅरिड ट्रॉपिक्ससाठी आंतरराष्ट्रीय पीक संशोधन संस्था (ICRISAT) ही CGIAR च्या संशोधन केंद्रांपैकी एक आहे.

पर्यायी उत्तरे :

- १) (अ) आणि (ब) फक्त   २) (अ) आणि (क)   ३) (ब) आणि (क)   ४) (अ), (ब) आणि (क)

- 4) In the context of India's preparation for Climate-Smart Agriculture, consider the following statements:
- The 'Climate-Smart Village' approach in India is a part of a project led by the Climate Change, Agriculture and Food Security (CCAFS), an international research programme.
  - The project of CCAFS is carried out under Consultative Group on International Agricultural Research (CGIAR) headquartered in France.
  - The International Crops Research Institute for the Semi Arid Tropics (ICRISAT) in India is one of the CGIAR's research centres.

Answer Options :

- 1) (a) and (b) only   2) (a) and (c)   3) (b) and (c)   4) (a), (b) and (c)

- ५) बायोचारचा शेतीमध्ये काय उपयोग होतो ?
- उभ्या शेतीमध्ये वाढत्या माध्यमाचा भाग म्हणून बायोचारचा वापर केला जाऊ शकतो.
  - जेव्हा बायोचार वाढत्या माध्यमाचा भाग असतो, तेव्हा ते नायट्रोजन-फिक्सिंग सूक्ष्मजीवांच्या वाढीस प्रोत्साहन देते.
  - जेव्हा बायोचार हा वाढत्या माध्यमाचा भाग असतो, तेव्हा ते वाढत्या माध्यमाला जास्त काळ पाणी टिकवून ठेवण्यास सक्षम करते.

वरीलपैकी कोणती विधाने बरोबर आहेत/आहेत ?

- १) फक्त अ आणि ब   २) फक्त ब   ३) अ आणि क फक्त   ४) अ, ब आणि क

- 5) What is the use of biochar in farming ?
- Biochar can be used as a part of the growing medium in vertical farming.
  - When biochar is a part of the growing medium, it promotes the growth of nitrogen-fixing microorganisms.
  - When biochar is a part of the growing medium, it enables the growing medium to retain water for longer time.

Which of the statements given above is/are correct ?

- 1) a and b only   2) b only   3) a and c only   4) a, b and c

- ६) शेतीमध्ये शून्य मशागतीचे फायदे/फायदे काय आहेत ?
- मागील पिकाचे अवशेष जाळल्याशिवाय जे शक्य आहे त्याची पेरणी करा.
  - भाताच्या रोपांची रोपवाटिका न करता, ओल्या जमिनीत भाताच्या बियांची थेट लागवड करणे शक्य आहे.
  - मातीमध्ये कार्बन जप्त करणे शक्य आहे.

खालील कोड वापरून योग्य उत्तर निवडा:

- १) फक्त अ आणि ब   २) ब आणि क फक्त   ३) क फक्त   ४) अ, ब आणि क

- 6) What is/are the advantage/advantages of zero tillage in agriculture?
- Sowing of what is possible without burning the residue of previous crop.
  - Without the need for nursery of rice saplings, direct planting of paddy seeds in the wet soil is possible.
  - Carbon sequestration in the soil is possible.

Select the correct answer using the code given below:

- 1) a and b only   2) b and c only   3) c only   4) a, b and c

- ७) भारताच्या संदर्भात, खालीलपैकी कोणती पद्धत पर्यावरणपूरक शेती मानली जाते?
अ) पीक विविधीकरण ब) शेंगा तीव्र करणे क) टेन्सिओमीटरचा वापर ड) उभी शेती
खालील कोड वापरून योग्य उत्तर निवडा:
१) फक्त अ, ब आणि क २) फक्त क ३) ड फक्त ४) अ, ब, क आणि ड
- 7) In the context of India, which of the following is/are considered to be practice(s) of eco-friendly agriculture?
a) Crop diversification b) Legume intensification
c) Tensiometer use d) Vertical farming
Select the correct answer using the code given below:
1) a, b and c only 2) c only 3) d only 4) a, b, c and d

२) मृदा व पीके, फलोद्यान

- १) भारतातील काळी कापसाची माती ..... ची झीज झाल्यामुळे तयार झाली आहे.
१) तपकिरी वनमृदा २) फिशर ज्वालामुखी खडक
३) ग्रॅनाइट आणि शीस्ट ४) शेल आणि चुनखडी
- 1) The black cotton soil of India has been formed due to the weathering of .....
1) Brown forest soil 2) Fissure volcanic rock
3) Granite and schist 4) Shale and limestone
- २) भारतातील लॅटराइट मातीबाबत खालीलपैकी कोणती विधाने बरोबर आहेत?
अ) ते सामान्यतः लाल रंगाचे असतात.
ब) त्यात नायट्रोजन आणि पोटॅश मुबलक प्रमाणात असतात.
क) ते राजस्थान आणि उत्तर प्रदेशात चांगले विकसित आहेत.
ड) टॅपिओका आणि काजू या मातीत चांगले वाढतात.
पर्यायी उत्तरे :
१) (अ) आणि (ब) फक्त २) (अ) आणि (ड) फक्त ३) (ब), (क) आणि (ड) ४) (अ), (ब), (क), (ड)
- 2) Which of the following statements regarding laterite soils of India are correct?
a) They are generally red in colour.
b) They are rich in nitrogen and potash.
c) They are well-developed in Rajasthan and UP.
d) Tapioca and cashew nuts grow well on these soils.

Answer Options :

- 1) (a) and (b) only 2) (a) and (d) only 3) (b), (c) and (d) 4) (a), (b), (c), (d)
- ३) भारतामध्ये मातीची धूप ही समस्या खालीलपैकी कशाशी संबंधित आहे?
अ) टेरेसची लागवड ब) जंगलतोड क) उष्णकटिबंधीय हवामान
पर्यायी उत्तरे :
१) (अ) फक्त २) (ब) फक्त ३) (अ), (ब) आणि (क) ४) (ब) आणि (क) फक्त
- 3) In India, the problem of soil erosion is associated with which of the following?
a) Terrace cultivation b) Deforestation c) Tropical climate
Answer Options :
1) (a) only 2) (b) only 3) (a), (b) and (c) 4) (b) and (c) only

- ४) देशव्यापी 'सॉइल हेल्थ कार्ड स्कीम' चे उद्दिष्ट आहे .....
- अ) सिंचनाखालील लागवड क्षेत्राचा विस्तार करणे.
ब) जमिनीच्या गुणवत्तेच्या आधारावर शेतकऱ्यांना देण्यात येणार्या कर्जाचे प्रमाण मोजण्यासाठी बँकांना सक्षम करणे.
क) शेतजमिनींमध्ये खतांचा अतिवापर तपासणे.

पर्यायी उत्तरे :

- १) (ब) आणि (क) फक्त   २) (अ), (ब) आणि (क)   ३) (क) फक्त   ४) (अ) आणि (क)
- 4) The nation-wide 'Soil Health Card Scheme' aims at .....
- a) Expanding the cultivable area under irrigation.
b) Enabling the banks to assess the quantum of loans to be granted to farmers on the basis of soil quality.
c) Checking the overuse of fertilizers in farmlands.

Answer Options :

- 1) (b) and (c) only   2) (a), (b) and (c)   3) (c) only   4) (a) and (c)
- ५) शेतजमिनींच्या संदर्भात, खालील विधाने विचारात घ्या:
- अ) जमिनीत सेंद्रिय पदार्थांचे प्रमाण जास्त असल्याने तिची पाणी धरून ठेवण्याची क्षमता कमालीची कमी होते.
ब) माती सल्फर चक्रात कोणतीही भूमिका बजावत नाही.
क) ठराविक कालावधीत सिंचनामुळे काही शेतजमिनींचे क्षारीकरण होऊ शकते.
वरीलपैकी कोणते विधान बरोबर आहे/आहेत ?
- १) (ब) आणि (क) फक्त   २) (अ), (ब) आणि (क)   ३) (क) फक्त   ४) (अ) आणि (क)
- 5) With reference to agricultural soils, consider the following statements:
- a) A high content of organic matter in soil drastically reduces its water holding capacity.
b) Soil does not play any role in the Sulphur cycle.
c) Irrigation over a period of time can contribute to the salinization of some agricultural lands.
Which of the statements given above is/are correct?
- 1) (b) and (c) only   2) (a), (b) and (c)   3) (c) only   4) (a) and (c)
- ६) खालील विधाने विचारात घ्या:
- अ) कृषी माती वातावरणात नायट्रोजन ऑक्साईड सोडतात.
ब) गुरे वातावरणात अमोनिया सोडतात.
क) पोल्ट्री उद्योग पर्यावरणात प्रतिक्रियाशील नायट्रोजन संयुगे सोडतो.
वरीलपैकी कोणते विधान बरोबर आहे/आहेत ?
- १) (ब) फक्त   २) (ब) आणि (क)   ३) (अ) आणि (क)   ४) (अ), (ब) आणि (क)
- 6) Consider the following statements:
- a) Agricultural soils release nitrogen oxides into environment.
b) Cattle release ammonia into environment.
c) Poultry industry releases reactive nitrogen compounds into environment.
Which of the statements given above is/are correct?
- 1) (b) only   2) (b) and (c)   3) (a) and (c)   4) (a), (b) and (c)

- ७) पीक निसर्गात उपोष्णकटिबंधीय आहे. एक कठोर दंव त्याच्यासाठी हानिकारक आहे. त्याच्या वाढीसाठी किमान २१० दंव-मुक्त दिवस आणि ५० ते १०० सेंटीमीटर पावसाची आवश्यकता असते. ओलावा टिकवून ठेवण्यास सक्षम असलेली हलकी निचरा होणारी माती पिकाच्या लागवडीसाठी योग्य आहे. खालीलपैकी कोणते पीक आहे ?
१) कापूस २) ताग ३) ऊस ४) चहा
- 7) “The crop is subtropical in nature. A hard frost is injurious to it. It requires at least 210 frost-free days and 50 to 100 centimeters of rainfall for its growth. A light well-drained soil capable of retaining moisture is ideally suited for the cultivation of the crop.” Which one of the following is the crop?
1) Cotton 2) Jute 3) Sugarcane 4) Tea
- ८) खालीलपैकी कोणत्या पिकाची पाणीवापराची कार्यक्षमता सर्वात कमी आहे ?
१) ऊस २) सूर्यफूल ३) मोती बाजरी ४) लाल हरभरा
- 8) Among the following which one is the least water-efficient crop?
1) Sugarcane 2) Sunflower 3) Pearl millet 4) Red gram
- ९) खालीलपैकी कोणता वनस्पती गट ‘नवीन जगात’ पाळीव केला गेला आणि ‘जुन्या जगात’ दाखल झाला ?
१) तंबाखू, कोको आणि रबर २) तंबाखू, कापूस आणि रबर.
३) कापूस, कॉफी आणि ऊस ४) रबर, कॉफी आणि गहू
- 9) Which one of the following groups of plants was domesticated in the ‘New World’ and introduced into the ‘Old World’?
1) Tobacco, cocoa and rubber 2) Tobacco, cotton and rubber.
3) Cotton, coffee and sugarcane 4) Rubber, coffee and wheat
- १०) खालीलपैकी कोणते डाळी, चारा आणि हिरवळीचे खत म्हणून वापरले जाते ?
अ) चवळी ब) हिरवे हरभरे क) कबूतर वाटाणा
पर्यायी उत्तरे :
१) (ब) आणि (क) फक्त २) (अ), (ब) आणि (क) ३) (ब) फक्त ४) (अ) आणि (क)
- 10) Which of the following is/are used as pulse, fodder and green manure?
a) Cowpea b) Green gram c) Pigeon pea
Answer Options :
1) (b) and (c) only 2) (a), (b) and (c) 3) (b) only 4) (a) and (c)
- ११) भारतातील खालील पिकांचा विचार करा.
अ) भुईमूग ब) तिळ क) मोती बाजरी
वरीलपैकी कोणते/प्रामुख्याने पावसावर आधारित पीक/पिके आहेत ?
१) (अ) आणि (ब) फक्त २) (अ) आणि (क) ३) (ब) आणि (क) ४) (अ), (ब) आणि (क)
- 11) Consider the following crops of India :
a) Groundnut b) Sesamum c) Pearl millet
Which of the above is/are predomi-nantly rainfed crop /crops?
1) (a) and (b) only 2) (a) and (c) 3) (b) and (c) 4) (a), (b) and (c)

१२) खालीलपैकी कोणती खरीप पिके आहेत ?

- अ) कापूस   ब) भुईमूग   क) तांदूळ   ड) गहू

पर्यायी उत्तरे :

- १) (अ) आणि (ब) फक्त   २) (अ), (ब) आणि (क)   ३) (अ), (क) आणि (ड)   ४) (अ), (ब), (क), (ड)

12) Which of the following are Kharif crops?

- a) Cotton   b) Groundnut   c) Rice   d) Wheat

Answer Options :

- 1) (a) and (b) only   2) (a), (b) and (c)   3) (a), (c) and (d)   4) (a), (b), (c), (d)

१३) खालीलपैकी कोणती जोडी बरोबर जुळली/आहे ?

प्रदेश

उत्पादनासाठी सुप्रसिद्ध

अ) किन्नर   अरेका नट

ब) मेवात   आंबा

क) कोरोमंडल   सोयाबीन

पर्यायी उत्तरे :

- १) (अ) आणि (ब) फक्त   २) (अ), (ब) आणि (क)   ३) (क) फक्त   ४) यापैकी नाही

13) Which of the pairs given below is/are correctly matched?

Region

Well-known for the production of

a) Kinnaur   Areca nut

b) Mewat   Mango

c) Coromandel   Soya bean

Answer Options :

- 1) (a) and (b) only   2) (a), (b) and (c)   3) (c) only   4) None

१४) आर्थिक व्यवहारावरील मंत्रिमंडळ समितीने वरीलपैकी कोणत्यासाठी किमान आधारभूत किंमत जाहीर केली आहे ?

अ) सुपारी/अरेका नट   ब) बार्ली   क) कॉफी   ड) फिंगर बाजरी

इ) भुईमूग   फ) तिळ   ग) हळद

पर्यायी उत्तरे :

- १) अ, ब, क, ड आणि ग   २) ब, ड, इ आणि फ   ३) वरील सर्व   ४) ब, ड, फ आणि ग

14) The Cabinet Committee on Economic Affairs has announced the Minimum Support Price for which of the above?

a) Areca nut   b) Barley   c) Coffee   d) Finger millet

e) Groundnut   f) Sesamum   g) Turmeric

Answer options :

- 1) a, b, c, d and g   2) b, d, e and f only   3) All the above   4) b, d, f and g

१५) गेल्या पाच वर्षांत भारतात खरीप पिकांच्या लागवडीच्या संदर्भात खालीलपैकी कोणते विधान/ने बरोबर आहे/आहेत ?

अ) भात लागवडीखालील क्षेत्र सर्वाधिक आहे.

ब) ज्वारीच्या लागवडीखालील क्षेत्र तेलबियापेक्षा जास्त आहे.

क) कापूस लागवडीचे क्षेत्र उसापेक्षा जास्त आहे.

ड) उसाच्या लागवडीखालील क्षेत्रात सातत्याने घट होत आहे.

पर्यायी उत्तरे :

- १) (अ) आणि (क) फक्त   २) (अ), (ब) आणि (क)   ३) (अ), (क) आणि (ड)   ४) (अ) आणि (ड) फक्त

- 15) With reference to the cultivation of Kharif crops in India in the last five years, which of the statements given below is/are correct?
- Area under rice cultivation is the highest.
  - Area under the cultivation of jowar is more than that of oilseeds.
  - Area of cotton cultivation is more than that of sugarcane.
  - Area under sugarcane cultivation has steadily decreased.

Which of the statements given above are correct?

- 1) (a) and (c) only   2) (a), (b) and (c)   3) (a), (c) and (d)   4) (a) and (d) only

- १६) भारताने आयात केलेल्या कृषी मालांपैकी, गेल्या पाच वर्षात मूल्याच्या दृष्टीने सर्वात जास्त आयात खालीलपैकी कोणती आहे ?

- १) मसाले   २) ताजी फळे   ३) कडधान्ये   ४) खाद्यतेल

- 16) Among the agricultural commodities imported by India, which one of the following accounts for the highest imports in terms of value in the last five years?

- 1) Spices   2) Fresh fruits   3) Pulses   4) Vegetable oils

- १७) भारतातील डाळी उत्पादनाच्या संदर्भात, खालीलपैकी कोणते विधान/ने बरोबर आहे/आहेत ?

- अ) काळ्या हरभऱ्याची लागवड खरीप आणि रब्बी पीक म्हणून करता येते.
ब) कडधान्य उत्पादनात एकट्या हरभऱ्याचा वाटा जवळपास अर्धा आहे.
क) गेल्या तीन दशकात खरीप डाळींचे उत्पादन वाढले असताना रब्बी कडधान्यांचे उत्पादन घटले आहे.

पर्यायी उत्तरे :

- १) फक्त अ   २) ब आणि क फक्त   ३) ब फक्त   ४) अ, ब आणि क

- 17) With reference to pulse production in India, which of the following statements are correct?

- Black gram can be cultivated as both Kharif and rabi crop.
- Green-gram alone accounts for nearly half of pulse production.
- In the last three decades, while the production of kharif pulses has increased, the production of rabi pulses has decreased.

Answer Options :

- 1) a only   2) b and c only   3) b only   4) a, b and c

- १८) खालीलपैकी कोणते विधान/ने बरोबर आहे/आहेत ?

- अ) मोरिंगा (ड्रमस्टिक ट्री) हे शेंगायुक्त सदाहरित झाड आहे
ब) चिंचेचे झाड दक्षिण आशियामध्ये स्थानिक आहे
क) भारतात, बहुतेक चिंचेचे संकलन किरकोळ वनोपज म्हणून केले जाते
ड) भारत चिंच आणि मोरिंगाच्या बियांची निर्यात करतो
इ) जैवइंधन निर्मितीसाठी मोरिंगा आणि चिंचेच्या बियांचा वापर केला जाऊ शकतो

पर्यायी उत्तरे :

- १) क, ड, इ   २) अ, ब, क, ड, इ   ३) ब, क आणि ड फक्त   ४) ब, ड आणि इ

- 18) Which of the statements given below is/are correct ?

- Moringa (drumstick tree) is a leguminous evergreen tree
- Tamarind tree is endemic to South Asia
- In India, most of the tamarind is collected as minor forest produce
- India exports tamarind and seeds of moringa
- Seeds of moringa and tamarind can be used in the production of biofuels

Answer Options :

- 1) c, d, e   2) a, b, c, d, e   3) b, c and d only   4) b, c and e only

१९) खालीलपैकी किती राज्ये ही सामान्यतः चहा उत्पादक राज्ये म्हणून ओळखली जातात ?

- अ) आंध्र प्रदेश   ब) केरळ   क) हिमाचल प्रदेश   ड) त्रिपुरा

पर्यायी उत्तरे :

- १) फक्त एक राज्य   २) फक्त दोन राज्ये   ३) फक्त तीन राज्ये   ४) चारही राज्ये

19) How many of the following are generally known as tea-producing States ?

- a) Andhra Pradesh   b) Kerala   c) Himachal Pradesh   d) Tripura

Answer Options :

- 1) Only one State   2) Only two States   3) Only three States   4) All four States

२०) तांदूळ लागवडीचे "श्री (System of Rice Intensification) " हे तंत्रज्ञान असे आहे की ज्यामध्ये भातशेतीची जमीन ही आलटून पालटून ओली करणे आणि कोरडी करणे यावर भर दिला जातो, त्यामुळे....

अ) बियाण्याची गरज कमी लागते

ब) मिथेनचे उत्पादन कमी होते

क) विजेचा वापर कमी केला जातो

पर्यायी उत्तरे :

- १) (अ) आणि (ब)   २) (ब) आणि (क) फक्त   ३) (अ) आणि (क) फक्त   ४) (अ), (ब) आणि (क)

20) "System of Rice Intensification" of cultivation, in which alternate wetting and drying of rice fields is practised, results in :

a) Reduced seed requirement

b) Reduced methane production

c) Reduced electricity consumption

Select the correct answer using the code given below :

Answer Options :

- 1) (a) and (b) only   2) (b) and (c) only   3) (a) and (c) only   4) (a), (b) and (c)

२१) भारतातील ऊस लागवडीच्या सध्याच्या ट्रेडच्या संदर्भात, खालीलपैकी कोणते विधान/ने बरोबर आहे/आहेत ?

अ) रोपवाटिकेत जेव्हा 'बुड चिप सेटलिंग्ज' वाढवल्या जातात आणि मुख्य शेतात रोपण केले जाते तेव्हा बियाणे सामग्रीमध्ये लक्षणीय बचत होते.

ब) जेव्हा सेट्सची थेट लागवड केली जाते तेव्हा अनेक कळ्या असलेल्या सेटच्या तुलनेत एकल-बुडेड सेटमध्ये उगवण टक्केवारी चांगली असते.

क) सेट्सची थेट लागवड करताना खराब हवामानाची परिस्थिती उद्भवल्यास, मोठ्या सेटच्या तुलनेत सिंगल-बुडेड सेट चांगले जगतात.

ड) ऊती संवर्धनापासून तयार केलेल्या सेटलिंगचा वापर करून ऊसाची लागवड करता येते.

पर्यायी उत्तरे :

- १) फक्त अ आणि ब   २) फक्त क   ३) अ आणि ड   ४) फक्त ब, क आणि ड

21) With reference to the current trends in the cultivation of sugarcane in India, which of the following statements are correct?

a) A substantial saving in seed material is when 'bud chip settlings' are raised in a nursery and transplanted in the main field.

b) When direct planting of setts is done, the germination percentage is better with single-budded setts as compared to setts with many buds.

c) If bad weather conditions prevail when setts are directly planted, single-budded setts have better survival as compared to large setts.

d) Sugarcane can be cultivated using settlings prepared from tissue culture.

Answer Options :

- 1) a and b only   2) c only   3) a and d   4) b, c and d only

- २२) 'शाश्वत ऊस उपक्रम' म्हणून ओळखल्या जाणाऱ्या ऊस उत्पादनासाठी व्यावहारिक दृष्टिकोनाचे काय महत्त्व आहे?
अ) पारंपारिक पद्धतीच्या लागवडीच्या तुलनेत यामध्ये बियाण्याची किंमत खूपच कमी आहे.
ब) यामध्ये ठिबक सिंचनाचा सराव फार प्रभावीपणे करता येतो.
क) यामध्ये रासायनिक/अजैविक खतांचा अजिबात वापर नाही.
ड) पारंपारिक पद्धतीच्या तुलनेत यामध्ये आंतरपीक घेण्यास वाव अधिक आहे.

पर्यायी उत्तरे :

- १) (अ) आणि (ब) फक्त २) (अ), (ब) आणि (ड) ३) (ब), (क) आणि (ड) ४) (अ), (ब), (क) (ड)
22) What are the significances of a practical approach to sugarcane production known as 'Sustainable Sugarcane Initiative'?
a) Seed cost is very low in this compared to the conventional method of cultivation.
b) Drip irrigation can be practiced very effectively in this.
c) There is no application of chemical/inorganic fertilizers at all in this.
d) The scope for intercropping is more in this compared to the conventional method of cultivation.

Answer Options :

- 1) (a) and (b) only 2) (a), (b) and (d) 3) (b), (c) and (d) 4) (a), (b), (c), (d)
२३) भारतात क्लस्टर बीन हे परंपरेने भाजीपाला किंवा पशुखाद्य म्हणून वापरले जाते, परंतु अलीकडे याच्या लागवडीला महत्त्व आले आहे. या संदर्भात खालीलपैकी कोणते विधान बरोबर आहे?
१) बियाण्यांपासून काढलेले तेल बायोडिग्रेडेबल प्लास्टिकच्या निर्मितीमध्ये वापरले जाते.
२) याच्या बियांपासून तयार केलेला डिंक शेल गॅस काढण्यासाठी वापरला जातो.
३) या वनस्पतीच्या पानांच्या अर्कामध्ये अँटीहिस्टामाइन्सचे गुणधर्म असतात.
४) हा उच्च दर्जाचा बायोडिग्रेडलचा स्रोत आहे.
23) In India, cluster bean (Guar) is traditionally used as a vegetable or animal feed, but recently the cultivation of this has assumed significance. Which one of the following statements is correct in this context?
1) The oil extracted from seeds is used in the manufacture of biodegradable plastics.
2) The gum made from its seeds is used in the extraction of shale gas.
3) The leaf extract of this plant has the properties of antihistamines.
4) It is source of high quality biodiesel.

- २४) 'इनिशिएटिव्ह फॉर न्यूट्रिशनल सिक्युरिटी थ्रू इंटेंसिव्ह मिलेट प्रमोशन' च्या संदर्भात, खालीलपैकी कोणते विधान बरोबर आहे/आहेत?
अ) या उपक्रमाचे उद्दिष्ट सुधारित उत्पादन आणि काढणीनंतरचे तंत्रज्ञान प्रदर्शित करणे, आणि मूल्यवर्धन तंत्रे, एकात्मिक पद्धतीने, क्लस्टर दृष्टिकोनासह प्रदर्शित करणे हा आहे.
ब) या योजनेत गरीब, लहान, सीमांत आणि आदिवासी शेतकऱ्यांचा मोठा वाटा आहे.
क) या योजनेचा एक महत्त्वाचा उद्देश म्हणजे व्यावसायिक पिकांच्या शेतकऱ्यांना बाजरी लागवडीकडे वळण्यास प्रोत्साहित करणे आणि त्यांना पोषक तत्वांचे महत्त्वपूर्ण निविष्टांचे किट आणि सूक्ष्म सिंचन उपकरणे मोफत देणे.

पर्यायी उत्तरे :

- १) (अ) फक्त २) (अ) आणि (ब) फक्त ३) (अ), (ब) आणि (क) ४) (ब) आणि (क) फक्त

- 24) With reference to 'Initiative for Nutritional Security through Intensive Millets Promotion', which of the following statements is/are correct?
- This initiative aims to demonstrate the improved production and post-harvest technologies, and to demonstrate value addition techniques, in an integrated manner, with cluster approach.
  - Poor, small, marginal and tribal farmers have larger stake in this scheme.
  - An important objective of the scheme is to encourage farmers of commercial crops to shift to millet cultivation by offering them free kits of critical inputs of nutrients and micro-irrigation equipment.

Answer Options :

- 1) (a) only   2) (a) and (b) only   3) (a), (b) and (c)   4) (b) and (c) only

- २५) खालीलपैकी कोणते 'सीड व्हिलेज' संकल्पनेच्या मुख्य उद्दिष्टाचे उत्तम वर्णन करते ?
- शेतकऱ्यांना स्वतःचे शेत बियाणे वापरण्यास प्रोत्साहित करणे आणि इतरांकडून बियाणे खरेदी करण्यास परावृत्त करणे
  - शेतकऱ्यांना दर्जेदार बियाणे उत्पादनाचे प्रशिक्षण देण्यासाठी आणि त्याद्वारे योग्य वेळी आणि परवडणाऱ्या किमतीत इतरांना दर्जेदार बियाणे उपलब्ध करून देण्यासाठी सहभागी करून घेणे
  - प्रमाणित बियाणे उत्पादनासाठी काही गावे निश्चित करणे
  - गावातील उद्योजकांना ओळखणे आणि त्यांना बियाणे कंपनी स्थापन करण्यासाठी तंत्रज्ञान आणि वित्तपुरवठा करणे
- 25) Which one of the following best describes the main objective of 'Seed Village Concept'?
- Encouraging the farmers to use their own farm seeds and discouraging them to buy the seeds from others
  - Involving the farmers for training in quality seed production and thereby to make available quality seeds to others at appropriate time and affordable cost
  - Earmarking some villages exclusively for the production of certified seeds
  - Identifying the entrepreneurs in village and providing them technology and finance to set up seed companies

- २६) 'पाम तेल' संदर्भात, खालीलपैकी कोणते विधान/ने बरोबर आहे/आहेत ?

- पाम तेलाचे झाड मूळचे आग्नेय आशियातील आहे.
- लिपस्टिक आणि परफ्यूम बनवणाऱ्या काही उद्योगांसाठी पाम तेल हा कच्चा माल आहे.
- पाम तेलाचा वापर बायोडिझेल तयार करण्यासाठी केला जाऊ शकतो.

पर्यायी उत्तरे :

- १) (अ) आणि (ब) फक्त   २) (अ) आणि (क)   ३) (ब) आणि (क)   ४) (अ), (ब) आणि (क)

- 26) With reference to 'palm oil', which of the following statements is/are correct?

- The palm oil tree is native to Southeast Asia.
- The palm oil is a raw material for some industries producing lipstick and perfumes.
- The palm oil can be used to produce biodiesel.

Answer Options :

- 1) (a) and (b) only   2) (a) and (c)   3) (b) and (c)   4) (a), (b) and (c)

३) सिंचन आणि जलसंधारण

- १) सूक्ष्म सिंचनाच्या संदर्भात, खालीलपैकी कोणते/ती विधान/ने बरोबर आहे/त ?
अ) खत/पोषकद्रव्याची हानी कमी करता येते.
ब) कोरडवाहू शेतीमध्ये सिंचनाचे हे एकमेव साधन आहे.
क) शेतीच्या काही भागात भूजल पातळी कमी होण्यास प्रतिबंध घालता येतो.

पर्यायी उत्तरे :

- १) (अ) आणि (ब) फक्त   २) (अ) आणि (क)   ३) (ब) आणि (क)   ४) (अ), (ब) आणि (क)
- 1) With reference to micro-irrigation, which of the following statements is/are correct?
a) Fertilizer/nutrient loss can be reduced.
b) It is the only means of irrigation in dry land farming.
c) In some areas of farming, receding of ground water table can be checked.

Answer Options :

- 1) (a) and (b) only   2) (a) and (c)   3) (b) and (c)   4) (a), (b) and (c)
- २) ठिबक सिंचन पद्धतीचा खालीलपैकी कोणता फायदा/फायदा आहे ?
अ) तण कमी करणे
ब) जमिनीची क्षारता कमी करणे
क) मातीची धूप कमी करणे

पर्यायी उत्तरे :

- १) (अ) आणि (ब) फक्त   २) (अ) आणि (क)   ३) (ब) आणि (क)   ४) (अ), (ब) आणि (क)
- 2) Which of the following is/are the advantage /advantages of practising drip irrigation?
a) Reduction in weed
b) Reduction in soil salinity
c) Reduction in soil erosion

Answer Options :

- 1) (a) and (b) only   2) (a) and (c)   3) (b) and (c)   4) (a), (b) and (c)
- ३) शेतीमध्ये फर्टिगेशनचे कोणते फायदे आहेत ?
अ) सिंचनाच्या पाण्याची क्षारता नियंत्रित करणे शक्य आहे.
ब) रॉक फॉस्फेट आणि इतर सर्व फॉस्फेटिक खतांचा कार्यक्षम वापर शक्य आहे.
क) वनस्पतींना पोषक तत्वांची उपलब्धता वाढवणे शक्य आहे.
ड) रासायनिक पोषक घटकांच्या लीचिंगमध्ये घट शक्य आहे.

पर्यायी उत्तरे :

- १) फक्त अ, ब आणि क   २) फक्त अ, ब आणि ड   ३) अ, क आणि ड फक्त   ४) ब, क आणि ड फक्त
- 3) What are the advantages of fertigation in agriculture?
a) Controlling the alkalinity of irrigation water is possible.
b) Efficient application of Rock Phosphate and all other phosphatic fertilizers is possible.
c) Increased availability of nutrients to plants is possible.
d) Reduction in the leaching of chemical nutrients is possible.

Answer Options :

- 1) a, b and c only   2) a, b and d only   3) a, c and d only   4) b, c and d only

- 7) What are the benefits of implementing the 'Integrated Watershed Development Programme'?
- Prevention of soil runoff
  - Linking the country's perennial rivers with seasonal rivers.
  - Rainwater harvesting and recharge of groundwater table
  - Regeneration of natural vegetation.

Answer Options :

- 1) (a) and (b) only   2) (a), (b) and (c)   3) (a), (c) and (d)   4) (a), (b), (c), (d)

- ८) कंटूर बंडिंग ही माती संवर्धनाची पद्धत आहे जी ..... मध्ये वापरली जाते.

- वाळवंट समास, जोरदार वाऱ्याच्या क्रियेस जबाबदार.
- कमी सपाट मैदाने, प्रवाहाच्या जवळ, पूर येण्यास जबाबदार
- स्क्रबलँड्स, तणांच्या वाढीस कारणीभूत असतात
- वरीलपैकी काहीही नाही

- 8) Contour bunding is a method of soil conservation used in .....

- desert margins, liable to strong wind action.
- low flat plains, close to stream courses, liable to flooding
- scrublands, liable to spread of weed growth
- None of the above

- ९) खालीलपैकी कोणती/त्या जोडी/जोड्या बरोबर जुळली/ल्या आहे/ आहेत ?

कार्यक्रम/प्रकल्प

- अवर्षणप्रवण क्षेत्र
- वाळवंट विकास कार्यक्रम आणि वन
- पर्जन्य क्षेत्रासाठी राष्ट्रीय पाणलोट विकास प्रकल्प

पर्यायी उत्तरे :

- (अ) आणि (ब) फक्त   २) (अ), (ब) आणि (क)   ३) (क) फक्त

मंत्रालय

- कृषी मंत्रालयाचा कार्यक्रम
पर्यावरण मंत्रालय
ग्रामीण विकास मंत्रालय

- यापैकी नाही

- 9) Which of the pairs given below is/are correctly matched?

Programme/Project

- Drought-prone Area
- Desert Development Programme and Forests
- National Watershed Development Project for Rainfed Areas

Ministry

- Ministry of Agriculture
Programme
Ministry of Environment
Ministry of Rural Development

Answer Options :

- 1) (a) and (b) only   2) (a), (b) and (c)   3) (c) only   4) None

- १०) जर राष्ट्रीय जल अभियान योग्यरित्या आणि पूर्णपणे राबवले गेले तर त्याचा देशावर कसा परिणाम होईल ?

- शहरी भागातील पाण्याच्या गरजांचा एक भाग सांडपाण्याच्या पुनर्वापराद्वारे भागवला जाईल.
- पाण्याचे अपुरे पर्यायी स्रोत असलेल्या किनारी शहरांच्या पाण्याची गरज योग्य तंत्रज्ञानाचा अवलंब करून पूर्ण केली जाईल जे महासागराच्या पाण्याचा वापर करण्यास परवानगी देतात.
- हिमालयातील उगमाच्या सर्व नद्या द्वीपकल्पीय भारतातील नद्यांशी जोडल्या जातील.
- शेतकऱ्यांनी बोअरवेल खोदण्यासाठी आणि भूजल उपसण्यासाठी मोटर्स आणि पंप-सेट बसवण्यासाठी केलेल्या खर्चाची पूर्ण भरपाई सरकारकडून केली जाईल.

पर्यायी उत्तरे :

- (अ) फक्त   २) (अ) आणि (ब) फक्त   ३) (क) आणि (ड) फक्त   ४) (अ) आणि (ड) फक्त

- 10) If National Water Mission is properly and completely implemented, how will it impact the country?
- Part of the water needs of urban areas will be met through recycling of waste-water.
  - The water requirements of coastal cities with inadequate alternative sources of water will be met by adopting appropriate technologies that allow for the use of ocean water.
  - All the rivers of Himalayan origin will be linked to the rivers of peninsular India.
  - The expenses incurred by farmers for digging bore-wells and for installing motors and pump-sets to draw ground-water will be completely reim-bursed by the Government.

Answer Options :

- 1) (a) only   2) (a) and (b) only   3) (c) and (d) only   4) (a) and (d) only

- ११) खालीलपैकी कोणती पद्धत शेतीमध्ये जलसंधारणासाठी मदत करू शकते ?

- जमिनीची मशागत कमी किंवा शून्य
- शेताला पाणी देण्यापूर्वी जिप्सम टाकणे
- पिकाचे अवशेष शेतात राहू देणे

पर्यायी उत्तरे :

- १) (अ) आणि (ब) फक्त   २) (अ) आणि (क)   ३) (ब) आणि (क)   ४) (अ), (ब) आणि (क)

- 11) Which of the following practices can help in water conservation in agriculture?

- Reduced or zero tillage of the land
- Applying gypsum before irrigating the field
- Allowing crop residue to remain in the field

Answer Options :

- 1) (a) and (b) only   2) (a) and (c)   3) (b) and (c)   4) (a), (b) and (c)

४) भारतातील वनसंपत्ती

- १) जर तुम्ही हिमालयातून प्रवास केलात, तर तुम्हाला खालीलपैकी कोणती वनस्पती नैसर्गिकरित्या वाढत असल्याचे दिसेल ?
- ओक
  - रोडोडेंड्रॉन
  - चंदन

पर्यायी उत्तरे :

- १) (अ) आणि (ब) फक्त   २) (अ) आणि (क)   ३) (ब) आणि (क)   ४) (अ), (ब) आणि (क)

- 1) If you travel through the Himalayas, you are likely to see which of the following plants naturally growing there?

- Oak
- Rhododendron
- Sandalwood

Answer Options :

- 1) (a) and (b) only   2) (a) and (c)   3) (b) and (c)   4) (a), (b) and (c)

- २) 'रेड सँडर्स' संदर्भात खालीलपैकी कोणते विधान बरोबर आहे/आहे ?

- ही दक्षिण भारतातील एका भागात आढळणारी वृक्ष प्रजाती आहे.
- हे दक्षिण भारतातील उष्णकटिबंधीय पर्जन्य जंगलातील सर्वात महत्वाचे वृक्ष आहे.

पर्यायी उत्तरे :

- १) (अ) फक्त   २) (ब) फक्त
३) (अ) आणि (ब) दोन्ही   ४) (अ) किंवा (ब) दोन्हीही नाही

- 2) Which of the following statement is/are correct with reference to 'Red Sanders' ?
a) It is a tree species found in a part of South India.
b) It is one of the most important trees in the tropical rain forest areas of South India.

Answer Options :

- 1) (a) only   2) (b) only   3) Both (a) and (b)   4) Neither (a) nor (b)

- ३) भारतात, खालीलपैकी कोणत्या प्रकारच्या जंगलात सागवान ही प्रमुख वृक्ष प्रजाती आहे ?
१) उष्णकटिबंधीय आर्द्र पानझडी जंगल   २) उष्णकटिबंधीय पावसाचे जंगल
३) उष्णकटिबंधीय काटेरी झुडूप जंगल   ४) गवताळ प्रदेशांसह समशीतोष्ण जंगल
- 3) In India, in which one of the following types of forests is teak a dominant tree species?
1) Tropical moist deciduous forest   2) Tropical rain forest
3) Tropical thorn scrub forest   4) Temperate forest with grasslands
- ४) भारतातील खालीलपैकी कोणत्या प्रदेशात खारफुटीचे जंगल, सदाहरित जंगल आणि पानझडीचे जंगल आहे ?
१) उत्तर किनारी आंध्र प्रदेश   २) दक्षिण-पश्चिम बंगाल
३) दक्षिण सौराष्ट्र   ४) अंदमान आणि निकोबार बेटे
- 4) Which one of the following regions of India has a combination of mangrove forest, evergreen forest and deciduous forest?
1) North Coastal Andhra Pradesh   2) South-West Bengal
3) Southern Saurashtra   4) Andaman and Nicobar Islands
- ५) खालील राज्यांचा विचार करा:
अ) अरुणाचल प्रदेश   ब) हिमाचल प्रदेश   क) मिझोराम
पर्यायी उत्तरे :
१) (अ) आणि (ब) फक्त   २) (ब) आणि (क)   ३) (ब) आणि (क)   ४) (अ), (ब) आणि (क)
- 5) In which of the following states do "Tropical Wet Evergreen Forests" occur?
a) Arunachal Pradesh   b) Himachal Pradesh   c) Mizoram
Answer Options :
1) (a) and (b) only   2) (a) and (c)   3) (b) and (c)   4) (a), (b) and (c)
- ६) भारतातील एका विशिष्ट प्रदेशात, स्थानिक लोक जिवंत झाडाच्या मुळांना प्रवाहाच्या ओलांडून मजबूत पूल बनवण्याचे प्रशिक्षण देतात. जसजसा वेळ जातो तसतसे हे पूल मजबूत होत जातात. हे अद्वितीय 'लिव्हिंग रूट ब्रिज' मध्ये आढळतात
१) मेघालय   २) हिमाचल प्रदेश   ३) झारखंड   ४) तामिळनाडू
- 6) In a particular region in India, the local people train the roots of living tree into robust bridges across the streams. As the time passes these bridges become stronger. These unique 'Living Root Bridges' are found in
1) Meghalaya   2) Himachal Pradesh   3) Jharkhand   4) Tamil Nadu

५) भारतातील वन्यप्राणी, राष्ट्रीय उद्याने, अभयारण्ये

- १) वालुकामय आणि खारट क्षेत्र हे भारतीय प्राणी प्रजातींचे नैसर्गिक अधिवास आहे. त्या भागात या प्राण्याची शिकार करणारा कोणताही दुसरा प्राणी नसून फक्त अधिवास नष्ट झाल्याने त्याचे अस्तित्व धोक्यात आले आहे. हा खालीलपैकी कोणता प्राणी असू शकतो ?
- १) भारतीय जंगली, म्हैस   २) भारतीयजंगली गाढव   ३) भारतीय रानडुकर   ४) भारतीय गॅझेल
- 1) A sandy and saline area is the natural habitat of an Indian animal species. The animal has no predators in that area but its existence is threatened due to the destruction of its habitat. Which one of the following could be that animal ?
- 1) Indian wild, buffalo   2) Indian -wild ass   3) Indian wild boar   4) Indian gazelle
- २) जर तुम्हाला घारील त्यांच्या नैसर्गिक अधिवासात पहायचे असतील, तर भेट देण्यासाठी खालीलपैकी कोणते ठिकाण उत्तम आहे ?
- १) भितरकणिका खारफुटी   २) चंबळ नदी
३) पुलिकट तलाव   ४) दीपोरबील
- 2) If you want to see gharials in their natural habitat, which one of the following is the best place to visit?
- 1) Bhitarkanika Mangroves   2) Chambal River
3) Pulicat Lake   4) DeeporBeel
- ३) पर्यावरणीय दृष्टिकोनातून, पूर्व घाट आणि पश्चिम घाट यांच्यातील एक चांगला दुवा म्हणून खालीलपैकी कोणते महत्त्व गृहीत धरते ?
- १) सत्यमंगलम व्याघ्र प्रकल्प   २) नल्लमला वन
३) नागरहोल राष्ट्रीय उद्यान   ४) शेषचलम बायोस्फीअर रिझर्व्ह
- 3) From the ecological point of view, which one of the following assumes importance in being a good link between the Eastern Ghats and the Western Ghats?
- 1) Sathyamangalam Tiger Reserve   2) Nallamala Forest
3) Nagarhole National Park   4) Seshachalam Biosphere Reserve
- ४) खालीलपैकी कोणते राष्ट्रीय उद्यान समृद्ध जैवविविधतेला आधार देणारे तरंगत्या वनस्पती असलेले दलदल म्हणून अद्वितीय आहे ?
- १) भितरकणिका राष्ट्रीय उद्यान   २) केबुल लामजाओ राष्ट्रीय उद्यान
३) केवलदेव घाना राष्ट्रीय उद्यान   ४) सुलतानपूर राष्ट्रीय उद्यान
- 4) Which of the following National Parks is unique in being a swamp with floating vegetation that supports a rich biodiversity?
- 1) Bhitarkanika National Park   2) Keibul Lamjao National Park
3) Keoladeo Ghana National park   4) Sultanpur National park
- ५) खालीलपैकी कोणत्या राष्ट्रीय उद्यानात उष्णकटिबंधीय ते उपोष्णकटिबंधीय, समशीतोष्ण आणि आर्क्टिक असे हवामान आहे ?
- १) खांगचेंडझोंगा राष्ट्रीय उद्यान   २) नंदादेवी राष्ट्रीय उद्यान
३) निओरा व्हॅली राष्ट्रीय उद्यान   ४) नामदाफा राष्ट्रीय उद्यान

- 5) Which one of the following National Parks has a climate that varies from tropical to subtropical, temperate and arctic?
1) Khangchendzonga National park   2) Nandadevi National Park
3) Neora Valley National Park   4) Namdapha National park

- ६) पखुई वन्यजीव अभयारण्य खालीलपैकी कोणत्या राज्यात आहे ?
१) अरुणाचल प्रदेश   २) मणिपूर   ३) मेघालय   ४) नागालँड

- 6) In which one of the following States is Pakhui Wildlife Sanctuary located?
1) Arunachal Pradesh   2) Manipur   3) Meghalaya   4) Nagaland

- ७) खालीलपैकी कोणती/त्या जोडी/जोड्या बरोबर जुळली/ल्या आहे/ आहेत ?

- अ) दाम्पा व्याघ्र प्रकल्प   : मिझोराम
ब) गुमती वन्यजीव   : सिक्कीम
क) सरमती शिखर   : नागालँड

पर्यायी उत्तरे :

- १) (ब) आणि (क) फक्त   २) (अ), (ब) आणि (क)   ३) (क) फक्त   ४) (अ) आणि (क)

- 7) Which of the statements given below is/are correct ?

- a) Dampa Tiger Reserve   : Mizoram
b) Gumti Wildlife   : Sikkim
c) Saramati Peak   : Nagaland

Answer Options :

- 1) (b) and (c) only   2) (a), (b) and (c)   3) (c) only   4) (a) and (c)

- ८) खालीलपैकी कोणते राष्ट्रीय उद्यान पूर्णपणे समशीतोष्ण अल्पाइन झोनमध्ये आहे ?

- १) मानस राष्ट्रीय उद्यान   २) नामदफा राष्ट्रीय उद्यान
३) निओरा व्हॅली राष्ट्रीय उद्यान   ४) व्हॅली ऑफ फ्लॉवर्स नॅशनल पार्क

- 8) Which one of the following National Parks lies completely in the temperate alpine zone?

- 1) Manas National Park   2) Namdapha National Park
3) Neora Valley National Park   4) Valley of Flowers National Park

- ९) भारताच्या वाळवंट राष्ट्रीय उद्यानाच्या संदर्भात, खालीलपैकी कोणती विधाने बरोबर आहेत ?

- अ) हे दोन जिल्ह्यांमध्ये पसरलेले आहे.
ब) उद्यानाच्या आत मानवी वस्ती नाही.
क) हे ग्रेट इंडियन बस्टर्डच्या नैसर्गिक अधिवासांपैकी एक आहे.

पर्यायी उत्तरे :

- १) फक्त अ आणि ब   २) ब आणि क फक्त   ३) अ आणि क फक्त   ४) अ, ब आणि क

- 9) With reference to India's Desert National Park, which of the following statements are correct?

- a) It is spread over two districts.
b) There is no human habitation inside the Park.
c) It is one of the natural habitats of Great Indian Bustard.

Answer Options :

- 1) a and b only   2) b und c only   3) a and c only   4) a, b and c

(१०) भारत : खनिजे , ऊर्जा साधने, उद्योग, वाहतूक आणि पर्यटन, शहरे, व्यापार

- १) भारतातील खनिजे व ऊर्जा साधने
- २) भारतातील उद्योग व व्यापार
- ३) भारतातील वाहतूक आणि पर्यटन
- ४) भारतातील शहरे

१) भारतातील खनिजे व ऊर्जा साधने

- १) कोळशाचा मोठा साठा असूनही भारत लाखो टन कोळशाची आयात का करतो?
  - अ) भारताचे स्वतःचे कोळशाचे साठे भविष्यासाठी जतन करणे आणि सध्याच्या वापरासाठी इतर देशांकडून आयात करणे हे धोरण आहे.
  - ब) भारतातील बहुतेक वीज प्रकल्प कोळशावर आधारित आहेत आणि त्यांना देशातून कोळशाचा पुरेसा पुरवठा होऊ शकत नाही.
  - क) पोलाद कंपन्यांना मोठ्या प्रमाणात कोकिंग कोळसा लागतो तो आयात करावा लागतो. वरीलपैकी कोणते विधान बरोबर आहे/आहेत ?
    - १) (ब) आणि (क) फक्त   २) (अ), (ब) आणि (क)   ३) (क) फक्त   ४) (अ) आणि (क)
- 1) Despite having large reserves of coal, why does India import millions of tonnes of coal?
  - a) It is the policy of India to save its own coal reserves for future, and import it from other countries for the present use.
  - b) Most of the power plants in India are coal-based and they are not able to get sufficient supplies of coal from within the country.
  - c) Steel companies need large quantity of coking coal which has to be imported.Which of the statements given above is/are correct?
  - 1) (b) and (c) only   2) (a), (b) and (c)   3) (c) only   4) (a) and (c)
- २) खालीलपैकी भारतीय कोळशाची वैशिष्ट्ये/वैशिष्ट्ये कोणती/आहेत ?
  - अ) उच्च राख सामग्री
  - ब) कमी सल्फर सामग्री
  - क) कमी राख संलयन तापमानपर्यायी उत्तरे :
  - १) (ब) आणि (क) फक्त   २) (अ), (ब) आणि (क)   ३) (क) फक्त   ४) (अ) आणि (क)
- 2) Which of the following is/are the characteristic/characteristics of Indian coal?
  - a) High ash content
  - b) Low sulphur content
  - c) Low ash fusion temperature**Answer Options :**
  - 1) (b) and (c) only   2) (a), (b) and (c)   3) (c) only   4) (a) and (c)

- ३) भारताच्या संदर्भात खालीलपैकी कोणती विधाने बरोबर आहेत ?
अ) मोनाझाइट हा दुर्मिळ खनिजा /धातूचा स्रोत (rare earths) आहे.
ब) मोनाझाइटमध्ये थोरियम असते.
क) भारतातील संपूर्ण भारतीय किनारपट्टीच्या वाळूमध्ये मोनाझाइट नैसर्गिकरित्या आढळते.
ड) भारतात, केवळ सरकारी संस्था मोनाझाईटवर प्रक्रिया करू शकतात किंवा ते निर्यात करू शकतात.

पर्यायी उत्तरे :

- १) (अ), (ब) आणि (क) फक्त
२) (अ), (ब) आणि (ड) फक्त
३) (क) आणि (ड) फक्त
४) (अ), (ब), (क) आणि (ड)

- 3) With reference to India, which of the following statements are correct?
a) Monazite is a source of rare earths.
b) Monazite contains thorium.
c) Monazite occurs naturally in the entire Indian coastal sands in India.
d) In India, Government bodies only can process or export monazite.

Answer Options :

- 1) (a), (b) and (c) only
2) (a), (b) and (d) only
3) (c) and (d) only
4) (a), (b), (c) and (d)

- ४) खालीलपैकी कोणते विधान बरोबर आहे/आहेत ?
अ) नैसर्गिक वायू गोंडवाना बेडमध्ये आढळतो.
ब) कोडरमामध्ये अभ्रक मुबलक प्रमाणात आढळतो.
क) धारवार हे पेट्रोलियमसाठी प्रसिद्ध आहेत.

पर्यायी उत्तरे :

- १) (अ) फक्त
२) (अ) आणि (ब) फक्त
३) (अ), (ब) आणि (क)
४) (ब) आणि (क) फक्त

- 4) Which of the statements given below is/are correct?

- a) Natural gas occurs in the Gondwana beds.
b) Mica occurs in abundance in Kodarma.
c) Dharwars are famous for petroleum.

Answer Options :

- 1) (a) only
2) (a) and (b) only
3) (a), (b) and (c)
4) (b) and (c) only

- ५) भारतातील खालीलपैकी कोणत्या प्रदेशात शेल वायूचे स्रोत आढळतात ?
अ) कॅम्बे बेसिन
ब) कावेरी खोरे
क) कृष्णा-गोदावरी खोरे

पर्यायी उत्तरे :

- १) (अ) फक्त
२) (ब) आणि (क)
३) (अ) आणि (क)
४) (अ), (ब) आणि (क)

- 5) In which of the following regions of India are shale gas resources found?

- a) Cambay Basin
b) Cauvery Basin
c) Krishna-Godavari Basin

Answer Options :

- 1) (b) only
2) (b) and (c)
3) (a) and (c)
4) (a), (b) and (c)

- ६) खालीलपैकी कोणती विधाने बरोबर आहेत/आहेत ?

- अ) भारतात, राज्य सरकारांना बिगर कोळसा खाणींचा लिलाव करण्याचा अधिकार नाही.
ब) आंध्र प्रदेश आणि झारखंडमध्ये सोन्याच्या खाणी नाहीत.
क) राजस्थानमध्ये लोखंडाच्या खाणी आहेत.

पर्यायी उत्तरे :

- १) (क) फक्त
२) (अ) आणि (ब) फक्त
३) (अ), (ब) आणि (क)
४) (ब) आणि (क) फक्त

- 6) Which of the statements given below is/are correct?
a) In India, State Governments do not have the power to auction non-coal mines.
b) Andhra Pradesh and Jharkhand do not have gold mines.
c) Rajasthan has iron ore mines.

Answer Options :

- 1) (c) only   2) (a) and (b) only   3) (a), (b) and (c)   4) (b) and (c) only

- ७) भारतातील 'जिल्हा खनिज फाउंडेशन'चा उद्देश/उद्देश काय आहे/आहेत ?
अ) खनिज समृद्ध जिल्ह्यांमध्ये खनिज उत्खनन उपक्रमांना चालना देणे
ब) खाणकामामुळे प्रभावित झालेल्या व्यक्तींच्या हिताचे रक्षण करणे
क) राज्य सरकारांना खनिज उत्खननासाठी परवाने देण्यासाठी अधिकृत करणे

पर्यायी उत्तरे :

- १) (ब) आणि (क) फक्त   २) (अ), (ब) आणि (क)   ३) (ब) फक्त   ४) (अ) आणि (क)

- 7) What is/are the purpose/purposes of 'District Mineral Foundations' in India?

- a) Promoting mineral exploration activities in mineral-rich districts
b) Protecting the interests of the persons affected by mining operations
c) Authorizing State Governments to issue licences for mineral exploration

Answer Options :

- 1) (b) and (c) only   2) (a), (b) and (c)   3) (b) only   4) (a) and (c)

- ८) खालीलपैकी कोणते विधान/ने बरोबर आहे/आहेत ?

- अ) इंदिरा गांधींच्या नेतृत्वाखाली भारत सरकारने कोळसा क्षेत्राचे राष्ट्रीयीकरण केले.
ब) आता, कोळसा खाणींचे वाटप लॉटरी पद्धतीने केले जाते.
क) अलीकडेपर्यंत, भारत देशांतर्गत पुरवठ्याची कमतरता पूर्ण करण्यासाठी कोळसा आयात करत असे, परंतु आता भारत कोळसा उत्पादनात स्वयंपूर्ण झाला आहे.

पर्यायी उत्तरे :

- १) (अ) फक्त   २) (अ) आणि (ब) फक्त   ३) (अ), (ब) आणि (क)   ४) (ब) आणि (क) फक्त

- 8) Which of the statements given below is/are correct ?

- a) Coal sector was nationalized by the Government of India under Indira Gandhi.
b) Now, coal blocks are allocated on lottery basis.
c) Till recently, India imported coal to meet the shortages of domestic supply, but now India is self-sufficient in coal production.

Answer Options :

- 1) (a) only   2) (a) and (b) only   3) (a), (b) and (c)   4) (b) and (c) only

- ९) खालीलपैकी कोणती खनिजे ही अधिकृतपणे प्रमुख खनिज म्हणून ओळखली जातात ?

- अ) बॅटोनाइट   ब) क्रोमाईट   क) कायनाइट   ड) सिलिमॅनाइट

पर्यायी उत्तरे :

- १) फक्त अ आणि ब   २) फक्त ड   ३) अ आणि क फक्त   ४) ब, क आणि ड फक्त

- 9) Which of the following is/are officially designated as major minerals?

- a) Bentonite   b) Chromite   c) Kyanite   d) Sillimanite

Answer Options :

- 1) a and b only   2) d only   3) a and c only   4) b, c and d only

- १०) खालीलपैकी कोणते/ती विधान/ने बरोबर आहेत/आहेत ?
अ) गुजरातमध्ये भारतातील सर्वात मोठे सौर उद्यान आहे.
ब) केरळमध्ये पूर्णपणे सौरऊर्जेवर चालणारा आंतरराष्ट्रीय विमानतळ आहे.
क) गोव्यात भारतातील सर्वात मोठा तरंगणारा सौर फोटोव्होल्टाइक प्रकल्प आहे.

पर्यायी उत्तरे :

- १) (अ) आणि (ब)   २) (ब) फक्त   ३) (अ) आणि (क)   ४) (क) फक्त

- 10) Which of the statements given below is/are correct?

- a) Gujarat has the largest solar park in India.
b) Kerala has a fully solar powered International Airport.
c) Goa has the largest floating solar photovoltaic project in India.

Answer Options :

- 1) (a) and (b)   2) (b) only   3) (a) and (c)   4) (c) only

२) भारतातील उद्योग व व्यापार

- १) भारतात पोलाद उत्पादन उद्योगाला .....आयात करणे आवश्यक आहे
१) सॉल्टपीटर   २) रॉक फॉस्फेट   ३) कोकिंग कोळसा   ४) वरील सर्व
1) In India the steel production industry requires the import of
1) saltpeter   2) rock phosphate   3) coking coal   4) All of the above

- २) खालीलपैकी कशासाठी स्टील स्लॅग सामग्री असू शकते ?

- अ) पायाभूत रस्त्याचे बांधकाम
ब) शेतीच्या मातीची सुधारणा
क) सिमेंटचे उत्पादन

पर्यायी उत्तरे :

- १) फक्त अ आणि ब   २) ब आणि क फक्त   ३) अ आणि क फक्त   ४) अ, ब आणि क

- 2) Steel slag can be the material for which of the following?

- a) Construction of base road
b) Improvement of agricultural soil
c) Production of cement

Answer Options :

- 1) a and b only   2) b and c only   3) a and c only   4) a, b and c

- ३) खालीलपैकी कोणते पारंपरिक साड्या/पॅन्क्रिच्या उत्पादनासाठी प्रसिद्ध आहेत ?

- अ) भद्राचलम   ब) चंदेरी   क) कांचीपुरम   ड) कर्नाल

पर्यायी उत्तरे :

- १) (अ) आणि (ब) फक्त   २) (ब) आणि (क) फक्त   ३) (क) आणि (ड) फक्त   ४) (अ) आणि (क) फक्त

- 3) Which of the following are famous for the production of traditional sarees/fabric?

- a) Bhadrachalam   b) Chanderi   c) Kancheepuram   d) Karnal

Answer Options :

- 1) (a) and (b) only   2) (b) and (c) only   3) (c) and (d) only   4) (a) and (c) only

- ४) खालीलपैकी कोणाला 'भौगोलिक संकेत' दर्जा देण्यात आला आहे/झाला आहे?
अ) बनारस ब्रोकेड्स आणि साड्या
ब) राजस्थानी डाळ-बटी-चुरमा
क) तिरुपती लाडू

पर्यायी उत्तरे :

- १) (ब) फक्त   २) (ब) आणि (क)   ३) (अ) आणि (क)   ४) (अ), (ब) आणि (क)
- 4) Which of the following has/have been accorded 'Geographical Indication' status?
a) Banaras Brocades and Sarees
b) Rajasthani Daal-Bati-Churma
c) Tirupathi Laddu

Answer Options :

- 1) (b) only   2) (b) and (c)   3) (a) and (c)   4) (a), (b) and (c)

३) भारतातील वाहतूक आणि पर्यटन

- १) खालीलपैकी कोणत्या राज्याने लांब जलवाहिनीद्वारे समुद्राला जोडण्यासाठी कृत्रिम अंतर्देशीय बंदर बांधण्याची शक्यता तपासली आहे?
१) आंध्र प्रदेश   २) छत्तीसगड   ३) कर्नाटक   ४) राजस्थान

- 1) Recently, which of the following States has explored the possibility of constructing an artificial inland port to be connected to sea by a long navigational channel?
1) Andhra Pradesh   2) Chhattisgarh   3) Karnataka   4) Rajasthan

- २) खालीलपैकी कोणती/त्या जोडी/जोड्या बरोबर जुळली/ल्या आहे/ आहेत?

राष्ट्रीय महामार्ग

अ) NH 4

ब) NH 6

क) NH 15

शहरे जोडली

चेन्नई आणि हैदराबाद.

मुंबई आणि कोलकाता

अहमदाबाद आणि जोधपूर

पर्यायी उत्तरे :

- १) (अ) आणि (ब) फक्त   २) (अ), (ब) आणि (क)   ३) (क) फक्त   ४) यापैकी नाही

- 2) Which of the pair/s given below is/are correctly matched ?

National Highways

a) NH 4

b) NH 6

c) NH 15

Cities connected

Chennai and Hyderabad.

Mumbai and Kolkata

Ahmedabad and Jodhpur

Answer Options :

- 1) (a) and (b) only   2) (a), (b) and (c)   3) (c) only   4) None

- ३) खालीलपैकी कोणती/त्या जोडी/जोड्या बरोबर जुळली/ल्या आहे/ आहेत?

तीर्थक्षेत्र

अ) श्रीशैलम

ब) ओंकारेश्वर

क) पुष्कर

स्थळ

नल्लमला हिल्स

सातमाळा डोंगर

महादेव हिल्स

पर्यायी उत्तरे :

- १) (अ) फक्त   २) (अ) आणि (ब) फक्त   ३) (अ), (ब) आणि (क)   ४) (ब) आणि (क) फक्त

3) Which of the pair/s given below is/are correctly matched ?

Place of Pilgrimage   Location

- a) Srisailam   Nallamala Hills
b) Omkareshwar   Satmala Hills
c) Pushkar   Mahadeo Hills

Answer Options :

- 1) (a) only   2) (a) and (b) only   3) (a), (b) and (c)   4) (b) and (c) only

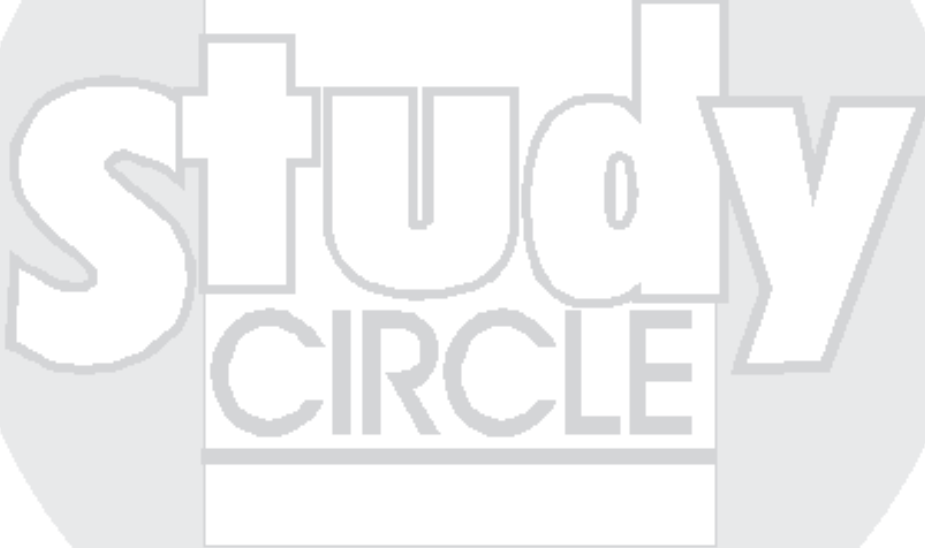
४) जर तुम्ही कोहिमा ते कोट्टायम पर्यंत रस्त्याने प्रवास करत असाल, तर भारतातील किमान किती राज्ये आहेत ज्यातून तुम्ही प्रवास करू शकता, ज्यामध्ये मूळ आणि गंतव्यस्थान समाविष्ट आहे ?

- १) ६   २) ७   ३) ८   ४) ९

4) If you travel by road from Kohima to Kottayam, what is the minimum number of States within India through which you can travel, including the origin and the destination?

- 1) 6   2) 7   3) 8   4) 9

४) भारतातील शहरे

उत्तरे : एमजीसीएस पूर्वपरीक्षा
महाराष्ट्र, भारत आणि जागतिक भूगोल

महाराष्ट्र, भारत आणि जागतिक भूगोल

३) पर्वत, पठारे, मैदाने, वाळवंट

१-२ २-१ ३-२

(१) सूर्यमाला आणि पृथ्वी, अक्षांश,

४-१

रेखांश, वेळ

४) नद्या आणि सरोवरे

१-३ २-२ ३-३ ४-२

१) सूर्यमाला आणि पृथ्वी

१-३ २-३

२) अक्षांश, रेखांश, प्रमाणवेळ

१-१ २-१ ३-२ ४-१ ५-२

३) भूरूपशास्त्र

१-३

(३) वातावरण आणि हवामान, वारे
आणि महासागर प्रवाह

१) वातावरण

१-४ २-२

२) वारे, वादळ आणि महासागर प्रवाह

१-१ २-३ ३-२ ४-२ ५-३ ६-४

(२) पृथ्वीचे अंतरंग, भूकंप आणि
ज्वालामुखी, भौगोलिक वैशिष्ट्ये,

महासागर प्रवाह

१-२ २-२ ३-४

नद्या

३) हवामान, पर्जन्यमान

१) पृथ्वीचे अंतरंग, भूकंप आणि ज्वालामुखी,

१-२ २-१ ३-२

खडक

पर्जन्यमान

१-१

१-४ २-४

२) भूरूपे, भौगोलिक वैशिष्ट्ये

१-१ २-२ ३-२

(४) जागतिक लोकसंख्या, भाषा, वंश, जागतिक स्थाने आणि सीमा

१) जागतिक लोकसंख्या

२) आदिवासी, वंश, भाषा

१-३

३) भौगोलिक राजकारण, जागतिक स्थाने आणि सीमा

१-२ २-३ ३-२ ४-३ ५-२ ६-२ ७-२ ८-३

(५) जागतिक खनिजे, उद्योग, वाहतूक आणि पर्यटन, वने, कृषी

१) जागतिक कृषी व्यवस्था, मासेमारी

१-३

२) वने आणि पर्यावरण

१-४ २-१ ३-४ ४-४ ५-३ ६-४ ७-१ ८-३ ९-२

३) खनिजे आणि ऊर्जा संसाधने, उद्योग

१-२

३) वाहतूक आणि पर्यटन

१-२

भारताचा भौतिक, सामाजिक व आर्थिक भूगोल

(६) भारतीय उपखंडाची उत्क्रांती, हवामान, पर्जन्यमान

१) भारतीय उपखंडातील उत्क्रांती आणि भूरूपशास्त्र

१-४

२) भारताचे हवामान व प्रादेशिक वैशिष्ट्ये

१-३ २-२ ३-२ ४-१

३) भारतातील पर्जन्यमान

१-३ २-२

(७) प्रमुख भौतिक प्रदेश -

हिमालय, पर्वत, पठार, वाळवंट क्षेत्र, किनारी भाग, बेटे, नद्या आणि

प्रकल्प

१) हिमालय आणि इतर पर्वतरांगा

१-१ २-२ ३-४

२) पठारे, मैदानी प्रदेश व वाळवंटक्षेत्र

१-३

३) किनारी भाग, बेटे, पाणथळ प्रदेश

१-३ २-३ ३-१ ४-२

४) नद्या, सरोवरे आणि प्रकल्प

१-४ २-२ ३-१ ४-३ ५-३ ६-३ ७-२ ८-३ ९-२ १०-४ ११-१ १२-३ १३-४ १४-१ १५-४ १६-१ १७-३

(८) लोकसंख्या, भाषा, जमाती
आणि वंश, भौगोलिक राजकारण

१) भारताची लोकसंख्या

१-२

२) लोकसंख्या स्थलांतर, नागरीकरण व
वस्ती भूगोल

३) भारतातील आदिवासी, जमाती आणि
वंश, भाषा

१-२ २-२ ३-२ ४-२ ५-१

४) भारताचा राजकीय भूगोल

१-४ २-१

(९) भारत : कृषी, वनस्पती,
खनिजे आणि ऊर्जा संसाधने

१) भारतातील शेती, मासेमारी

१-३ २-४ ३-२ ४-४ ५- ६-४ ७-

२) मृदा व पीके, फलोद्यान

१-२ २-२ ३-२ ४-३ ५-३ ६-४ ७-१
८-१ ९-१ १०-३ ११-३ १२-२ १३-४ १४-२
१५-१ १६-४ १७-१ १८-१ १९-४ २०-४ २१-३
२२-२ २३-२ २४-२ २५-२ २६-३

३) सिंचन आणि जलसंधारण

१-२ २-२ ३-३ ४-२ ५-२ ६-२ ७-३
८-१ ९-४ १०-२ ११-२

४) भारतातील वनसंपत्ती

१-१ २-१ ३-१ ४-४ ५-२ ६-१

५) भारतातील वन्यप्राणी, राष्ट्रीय उद्याने,
अभयारण्ये

१-२ २-२ ३-१ ४-२ ५-४ ६-१ ७-४
८-४ ९-३

(१०) भारत : खनिजे, ऊर्जा
साधने, उद्योग, वाहतूक आणि
पर्यटन, शहरे, व्यापार

१) भारतातील खनिजे व ऊर्जा साधने

१-१ २-४ ३-२ ४-४ ५-४ ६-१ ७-३
८-३ ९-४ १०-२

२) भारतातील उद्योग व व्यापार

१-३ २-४ ३-२ ४-३

३) भारतातील वाहतूक आणि पर्यटन

१-४ २-४ ३-१ ४-२

४) भारतातील शहरे